

Research Paper

The past-oriented Iranian culture: A semiotic analysis of the "Tunnel Zaman" program on "Manoto" TV Channel

Fatemeh Montazeri Hedeshi¹, Hossein Sarfaraz^{2*}

Received: Jul. 26, 2024; Accepted: Jan. 12, 2025

ABSTRACT

This research aims to explain the cultural dynamics of Iranian society, part of which, lies in the contrast between past-oriented and future-oriented cultures. Media, as one of the tools of cultural reminiscence, can play a role in reviving the past-oriented discourse. For this purpose, the "Tunnel Zaman" program on Manoto TV channel, has been selected to analyze how the past Iranian culture is reproduced. The main question here is how this media plays a fundamental role in the representation and reproduction of the past-oriented discourse. The research has been conducted using the cultural semiotics method of the Tartu Moscow School, employing concepts such as binary oppositions, self and other, culture and non-culture, text and non-text, and presence and absence. This research accomplishes a kind of cultural typology of the past-oriented Iranian society. As a result, it became clear how media, especially in this study, the content of Manoto's "Tunnel Zaman", uses cultural mechanisms to transform the past from a state of non-text and death into a living text, as well as how the desirable past in this program, which is introduced as of the Pahlavi era, is reproduced and represented.

Keywords: past-oriented, cultural semiotics, typology, binary opposition, Manoto TV Channel

1. MA in Communication Studies, Faculty of Communication, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

✉ Fatemehmontazeri@ut.ac.ir

2. Assistant Professor of Communication Studies, Faculty of Communication, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

✉ hsarfaraz@atu.ac.ir

* Corresponding Author

INTRODUCTION

One of the important discussions in any culture is about creating an ideal and utopian society whether in the contemporary era or for the future, which the humans have strived throughout history. Creating an ideal society requires looking into the concept of time, as in every culture, there has been orientations towards this particular concept. Some cultures are future-oriented, some present-oriented, and others past-oriented. Sometimes, humans refer to the past and use the desirable past as a model for constructing the present and future. What causes humans to prioritize the reproduction of the past, and to pursue the creation of an ideal future society, is what has been preserved in human cultural memory. Lotman does not consider memory as a source of knowledge or achievement of wisdom; rather, he believes it is a source of constant "work" that has the ability to redefine the past and define it in the present, and through which the future can be built. In culture, there are phenomena that play the social role of memory carriers. Media is one of the tools of cultural memory and can play an intermediary role between the past and future, translating past into the present and vice versa. The "Tunnel Zaman" program on Manoto TV channel, as a media outlet that exemplifies cultural memory, purposefully returns to the past and attempts to reproduce the Pahlavi past. Therefore, the focus of analysis is examining how the past is represented as a meaningful and significant text in this program.

PURPOSE

The main objective of the research is to find a text or texts that are produced and exchanged by the past-oriented Iranian culture, or serve as a model. In this context, the television program " Tunnel Zaman" from Manoto TV channel has been selected and analyzed in accordance with the theoretical framework and methodology of this article. The focus of the analysis is to examine how the past is represented as a meaningful and significant in this program. In other words, how does "Tunnel Zaman" reproduce the Iranian past in the form of a value contrast between past and future, with the future presented as the desirable future or utopia? Additionally, under what cultural typology does this represented narrative fall.

METHODOLOGY

This research utilizes cultural semiotics of the Tartu-Moscow School, employing key binary concepts such as past/future, self/other, text/non-text, culture/non-culture within the framework of cultural codes. It also considers the role of cultural memory in transmitting this past, as well as the self-descriptive model. The aim is to examine how this program revives a lifeless past and then to analyze the cultural typology of this represented model. Initially, we identified criteria for returning to the past in other studies, and since this television program met all these criteria, we

selected it as a sample. Through our investigations, we found that this program has been produced in 20 seasons, with each season comprising 13 episodes. To conduct a comprehensive study, we randomly selected various episodes since the program's inception until the present time of this research. It's worth noting that in each season, an average of 5 programs were randomly selected and subjected to semiotic analysis. Additionally, we purposefully chose one of the program's Nowruz special editions, specifically the 1398 (2019) Nowruz special. This selection was made because special editions of this program are produced with specific content and are considered among the most important segments of the program. We then conducted a semiotic analysis to culturally typologize the representation of the past in this program.

FINDINGS

The program "Tunnel Zaman" on Manoto TV, as a self-descriptive model, reconstructs its desired past, which is the era of the Pahlavi dynasty, through various codes such as narrative, character, media, and spatial codes. In each of these codes, " Tunnel Zaman " represents elements of the pre-revolution past using the concepts like self/other, text/non-text, and culture/non-culture, positioning them in contrast to the post-revolution period.

From the perspective of self and other, "Tunnel Zaman" depicts the Pahlavi past as the "self" and the post-revolution period as the "other." This "other" is presented in two ways: either it is completely omitted (the mechanism of absence) or it is depicted negatively by comparing it to the negative aspects of the post-revolution era.

From the perspective of text and non-text, "Tunnel Zaman" views the Pahlavi past not as a completed or lost period, but as something that can be revived and reproduced for the future.

From the perspective of culture and non-culture, "Tunnel Zaman" using the self/other dichotomy, defines the post-revolution period as non-culture, while representing the Pahlavi era as culture by highlighting the progress and civilizational aspects of that time.

From the perspective of narrative codes, the "Tunnel Zaman" program on Manoto TV represents various topics such as politics, economy, culture, art, and society, with a focus on specific themes. In other words, the "Time Tunnel" program highlights various subjects from the Pahlavi era. The main theme is governance, which is portrayed through the representation of different aspects of this period. The key elements within " Tunnel Zaman " revolve around the Iranian national culture. The issue of religion, among other cultural aspects, is represented to a lesser extent.

Iranian Cultural Research

Abstract

From the perspective of character codes, both the program's host and the audience are involved in narrating the past. In this program, the prominent figures of the Pahlavi era are highlighted. Additionally, through the symbolic representation of women, efforts are made to emphasize social freedoms.

From the perspective of temporal codes, the past, as presented in this program, is not seen as finished but rather something that can be revived and reproduced. The idealized past is the pre-revolution period during the Pahlavi monarchy, while the post-revolution era is marginalized, viewed as "the other" and considered a counter-culture.

CONCLUSION

In sum, the "Tunnel Zaman" program on Manoto TV serves as a self-descriptive model that uses various dualistic mechanisms, such as self and other, text and non-text, culture and non-culture, and presence and absence, to represent its idealized past—the Pahlavi era. Across different narrative codes, including character, media, space, and time, the program contrasts the pre-revolutionary past with the post-revolutionary period, often marginalizing or negatively portraying the latter. Through selective representation, it highlights social freedoms, progress, and cultural advancements of the Pahlavi era while diminishing or ignoring the post-revolutionary narrative. The program ultimately suggests that the past under the Pahlavi dynasty is not lost but can be revived and reconstructed for the future.

NOVELTY

This article, utilizing Yuri Lotman's cultural semiotics approach, examines the representation of returning to the past and demonstrates how the definition of a desirable past and its representation can be categorized within cultural frameworks.

CONFLICT OF INTEREST

No conflict of interest declared by the authors.

BIBLIOGRAPHY

- Arendt, H. (1961). *Between Past and Future: Six Exercises in Political Thought*. New York: Viking Press doi:10.2307/2146499
- Babayan, K. (2006). The ever-tempting Return to the Iranian Past in the Islamic Present: Does Lotman's Binarship help? In: A. Schönle (ed.), *Lotman and Cultural Studies: Encounters and Extensions* (Pp. 159-182). Madison: University of Wisconsin Press.
- Barthes, R. (1972). *Mythologies*. New York: Hill and Wang.
- Elliot A. J. (2015). Color and psychological functioning: a review of theoretical and empirical work. *Frontiers in psychology*, 6, 368. doi:10.3389/fpsyg.2015.00368
- Ghaffari, P. (2016). Nešane-šenāxtī-ye farhangi-ye honar-e ta'āmoli bā ta'kīd bar nazariye Yuri Lotman [Cultural semiotics of interactive art with an emphasis on Yuri Lotman's theory] (Master's thesis). Faculty of Art, Alzahra University, Tehran, Iran.
- Hawakes, T. (2003). *Structuralism and Semiotics*. London: Routledge. doi:10.4324/9780203100516
- Lorusso, A. M. (2015). *Cultural semiotics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9781137546999
- Lotman, Y. M. (1990). *Universe of the mind: A semiotic theory of culture*. Indiana University Press. doi:10.2307/130657
- Lotman, Y. M., Uspensky, B. A., & Mihaychuk, G. (1978). *On the semiotic mechanism of culture*. *New literary history*, 211-232. doi:10.2307/468571
- Mosleh, A. (2013). bi-āyandegi-ye vāgozāri-ye yekk makān; ādamī dar kešākeš-e roj'at be gozašte-ya budan dar āyande [The Futility of Assigning a Place: Humans in the Struggle Between Returning to the Past or Being in the Future]. *Sureh Andisheh*, Issues 70-71.
- Nazari, A. (2020). Peyjuyi-ye Āyande dar Gozašte va Bāznamāyi-ye Amr-e Nostāljk dar Irān-e Mo'aser [Retrospective Ideas and representing nostalgia in contemporary Iran]. *Research Letter of Political Science*, 15(3), 201-236. doi: 10.22034/ipsa.2020.412
- Nosraty, N., Tomraee, S., & Zamani, M. (2020). Beauty business in Iran: Does beauty make you healthy? *Socio-Spatial Studies*, 4(1), 1-11. doi: 10.22034/soc.2020.211920

Iranian Cultural Research

Abstract

- Plato (1897). *The Republic [Books I-X]* (W. L. Bryan & C. L. Bryan, Eds.). In Plato & W. L. Bryan, C. L. Bryan (Eds.), *Plato the teacher: Being selections from the Apology, Euthydemus, Protagoras, Symposium, Phædrus, Republic, and Phædo of Plato*. doi:10.1037/14227-012
- Posner, R. (2004). *Basic tasks of cultural semiotics*. na. doi:10.5840/cpsem20035
- Posner, R. (2011). Ahdāf-e asli-ye nešāne šenāxti-ye farhangī [The main goals of cultural semiotics and culture. In: F. Sojoudi, (Ed.), *Cultural Semiotics* (Pp. 294-364). Tehran, Iran: Elm Publications. (In Persian)
- Sakhaei, S., Soroori Sarabi, A., & Alinouri, S. (2024). Teaching IT Use to Elderly: A Media Literacy Solution. *Journal of Cyberspace Studies*, 8(2), In Press.
- Salupere, S. (2022). *Juri Lotman's Typologies of Culture*. *Semiotika*, 17, 59–76. doi:10.15388/semiotika.2022.23
- Sarfraz, H. (2016). *Tahavvolāt-e Nešāne-šenāxti dar Diālog-e Miyān-e Dīn va Sīnāmā: Motāle'e-ye Mowredī-ye Sinemā-ye Irān Pas az Enqelāb* [Semiotic Dynamics in Dialogue between Religion and Cinema: Case Study of Iranian Post-Revolutionary Movies] (Doctoral Dissertation). University of Tehran, Faculty of Social Sciences, Tehran, Iran.
- Saussure, F. (1916). *Course in General Linguistics*. London: Duckworth. doi:10.5040/9781350284968
- Semenenko, A. (2012) *Texture of Culture: An Introduction to Yuri Lotman's Semiotic Theory*. London: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9781137008541
- Shahedi, M., & Amouzegar, J. (2003). Xāterāt-i kutāh va parākande az doktor Jamshid Amuzgar [Brief and Scattered Memories of Dr. Jamshid Amouzegar]. *Quarterly Journal of Contemporary Iranian History*, 25, 235-242.
- Shahmiri, A. (2016). *Bāznamāyi-ye Qarb dar namāyešnāmehā-ye Irānī az manzar-e našāne-šenāxti-ye farhangī* [Representations of the West in Iranian Plays A Cultural Semiotic Approach] (Doctoral Dissertation in Art Studies). Faculty of Art, Alzahra University, Tehran, Iran.
- Sonesson, G. (2012). *Between homeworld and alienworld : a primer of cultural semiotics*. In E. W. B. Hess-Lüttich (Ed.), *Sign Culture = Zeichen Kultur* (pp. 315-328). Verlag Königshausen & Neumann.
- Soroori, A., Arsalani, A. & Tousi, R. (2020). Risk management at hazardous jobs: A new media literacy? *Socio-Spatial Studies*, 4(1), 13-24. doi: 10.22034/soc.2020.212126

Tohidi, A., Darabi, A. (2013). Tadvin-e Rāhbordhā-ye Matlūb-e Tahīye va Paxš-e Barnāmeḥā-ye Nešāt Āvar va Sargarmi dar Šabake-ye Nasim-e Simā-ye Jomhuri-ye Eslāmi-ye Irān [Developing Optimal Strategies for the Production and Broadcast of Cheerful and Entertainment Programs on the Nasim Channel of the Islamic Republic of Iran Broadcasting (IRIB)] (*Master's Thesis*). Faculty of Communication and Media, University of IRIB, Tehran, Iran.

Iranian Cultural Research

Abstract

مقاله پژوهشی

فرهنگ گذشته‌گرای ایرانی؛ تحلیل نشانه‌شناختی برنامه «تونل زمان» شبکه «من‌وتو»

فاطمه منتظری هدشی^۱، حسین سرفراز^{۲*}

دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۵؛ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۲۳

چکیده

رسانه‌ها به‌عنوان ابزارهای حافظه فرهنگی می‌توانند در احیای گفتمان گذشته‌گرا نقش داشته باشند. اینکه در هر رسانه‌ای گذشته مطلوب می‌تواند گذشته متفاوتی از سایر رسانه‌ها باشد و هر رسانه، گذشته مشخصی را به‌عنوان گذشته ایدئال بازنمایی می‌کند، حائز اهمیت است. این مقاله به تحلیل نحوه بازتولید گذشته ایرانی توسط رسانه‌ای همچون برنامه تونل زمان شبکه من‌وتو را می‌پردازد که در بازنمایی و بازتولید گفتمان گذشته‌گرا نقشی اساسی ایفا می‌کند. این مطالعه با بهره‌گیری از روش نشانه‌شناسی فرهنگی مکتب تارتو-مسکو انجام شده است. از مفاهیمی مانند تقابل‌های دوگانه، خود و دیگری، فرهنگ و نافرنگ، متن و نامتن، و حضور و غیاب برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است. محتوای برنامه «تونل زمان» به‌عنوان نمونه انتخاب و تحلیل شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که رسانه‌ها، به‌ویژه محتوای برنامه «تونل زمان»، چگونه گذشته را از حالت نامتن و میت به متن واجد حیات تبدیل می‌کنند. همچنین، این پژوهش نشان می‌دهد که گذشته مطلوب معرفی شده در این برنامه، گذشته زمان پهلوی است که از طریق مکانیسم‌های فرهنگی بازتولید و بازنمایی می‌شود. رسانه‌ها می‌توانند از طریق فرایندهای فرهنگی، گذشته را به‌عنوان آینده مطلوب بازتولید کنند. در این پژوهش، الگویی از فرهنگ گذشته‌گرای ایرانی ارائه شده است. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به بررسی نقش دیگر رسانه‌ها در بازتولید گفتمان‌های مشابه بپردازند. از محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به تمرکز بر یک برنامه خاص اشاره کرد که تعمیم نتایج به دیگر محتوای رسانه‌ای را محدود می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: گذشته‌گرایی، نشانه‌شناسی فرهنگی، تیپولوژی، دوگانه‌محوری

۱. کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

fatemehmontazeri@ut.ac.ir ✉

۲. استادیار علوم ارتباطات، دانشکده ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

hsarfaraz@atu.ac.ir ✉

* نویسنده مسئول

۱. مقدمه و بیان مسئله

یکی از مباحث مهم در هر فرهنگی، بحث درباره ایجاد جامعه ایدئال و آرمانی در زمان حال و آینده است. بشر در طول تاریخ، همواره درصدد ایجاد جامعه آرمانی و مدینه فاضله بوده است (افلاطون^۱، ۱۸۹۷). ایجاد جامعه آرمانی، نیازمند نگاه به مقوله زمان است؛ بدین معنا که اساساً در هر فرهنگی، بعد زمان مؤلفه‌ای کلیدی محسوب می‌شود و هر فرهنگی خود را در مقیاس زمان تعریف می‌کند و نسبت به مقوله زمان جهت‌گیری‌های متعددی دارد. به عبارتی، ادراک فرهنگ‌ها از زمان متفاوت است و ارزش‌های متفاوتی برای گذشته، حال و آینده قائل هستند.

فرهنگ‌های حال‌محور بر این باورند که لحظه حال بیشترین اهمیت را دارد و همه چیز باید بر مبنای منطق معاصر بررسی شود. از منظر حال‌گرایان، آینده ناشناخته و گذشته فاقد حیات است و چیزی که حقیقت دارد، در زمان حال وجود دارد. فرهنگ‌های آینده‌محور بر آینده تأکید دارند و عقیده دارند چیزی که در آینده است، بیشترین جاذبه را دارد و از حال و گذشته، برای آینده مطلوب استفاده می‌کنند. در مقابل، فرهنگ‌های گذشته‌گرا، در پی احیای گذشته‌ای هستند که از آن گذشته به‌عنوان دوره طلایی و مطلوب یاد می‌کنند؛ بنابراین، این گذشته کارکرد میراث ندارد، بلکه بازخوانی و واجد معنا می‌شود و آرمان‌شهر آینده و زمان حال در این گذشته دنبال می‌شود؛ به‌طورکلی دو جریان عمده وجود دارد: ۱) جریانی که در یک طیف آن، آینده‌گراها و حال‌گرایان قرار دارند و بدون اینکه از گذشته الگو بگیرند، در پی خلق معانی و الگوهای جدید هستند و امر مطلوب را در آینده‌ای می‌دانند که هنوز فرانسیده است؛ ۲) جریان گذشته‌گرایی که امر مطلوب را در گذشته‌ای می‌داند که نه تنها این گذشته فاقد حیات نیست، بلکه می‌تواند بازخوانی و بازتولید شود (مصلح، ۱۳۹۲، ۲۶۴). آنچه باعث می‌شود که در این تقابل بین گذشته و آینده، بشر بازتولید گذشته را سرلوحه خود قرار دهد و ایجاد جامعه آرمانی آینده را در گذشته دنبال کند، آن چیزی است که در حافظه

1. Plato

فرهنگی بشر حفظ شده است. لوتمان^۱ حافظه را منبع دانش یا آرشیو دانایی نمی‌داند؛ بلکه عقیده دارد منبع «کار» دائمی تلقی می‌شود که قابلیت بازتعریف گذشته و تعریف آن را به زمان حال دارد و با استفاده از آن می‌توان آینده را ساخت (به نقل از: لاروسو^۲، ۱۳۹۸، ۱۲۲). در فرهنگ پدیدارهایی هستند که نقش اجتماعی حامل حافظه را ایفا می‌کنند. رسانه یکی از ابزارهای حافظه فرهنگی است و می‌تواند نقش واسطه‌ای بین گذشته و آینده داشته باشد و ترجمان زمان گذشته به حال و حتی بالعکس باشد. رسانه‌ها افزون بر کارکرد ارتباط‌دهنده و انتقال اطلاعات، ارزش‌ها و هنجارها، در انتقال فرهنگ نیز نقش مهمی ایفا می‌کنند.

امروزه شرح آنچه که در تاریخ رخ داده است، یکی از ابعاد مهم رسانه‌ها در حوزه تاریخ و فرهنگ است. رسانه‌ها و تکنولوژی‌های نوین ارتباطی همچون شبکه‌های اجتماعی موجب شده‌اند با مرور حوادث، هیچ حادثه و اتفاقی در تاریخ گم نشود و بر اثر تکرار مداوم، در حافظه تاریخی و فرهنگی بشر ماندگار شود. در کشور ما رسانه‌های غربی به دلیل موضع‌گیری‌هایی که با سیاست‌های حاکم در جمهوری اسلامی دارند، به ساخت و پخش برنامه‌هایی می‌پردازند و سعی در هدایت افکار عمومی به منظور احیای شکوه و اقتدار قبل از انقلاب اسلامی را دارند. شبکه «من‌وتو»، به صورت جهت‌دار و هدفمند، به تبلیغ رژیم پهلوی و تخریب نظام جمهوری اسلامی می‌پردازد. برنامه «تونل زمان» یکی از برنامه‌های تاریخی این شبکه است که به صورت هدفمند به گذشته بازمی‌گردد و سعی در بازتولید گذشته پهلوی می‌پردازد؛ هدف اصلی این برنامه، تحقیق یافتن متن یا متونی است که فرهنگ گذشته‌گرای ایرانی را تولید و مبادله می‌کند یا در حکم خود الگویی برای این سنخ فرهنگی است. در این راستا، برنامه تلویزیونی «تونل زمان» از شبکه من‌وتو انتخاب شده و متناسب با چارچوب نظری و روش‌شناختی این مقاله، مورد تحلیل قرار می‌گیرند. محور تحلیل، بررسی چگونگی بازنمود گذشته

1. Lutman
2. Lorusso

به‌مثابه متن معنادار و واجد دلالت در این برنامه است؛ به عبارتی، برنامه تونل زمان به مثابه یک رسانه (نصرتی و دیگران، ۲۰۲۰)، چگونه گذشته ایرانی را در قالب تقابل ارزشی گذشته، آینده به‌عنوان آینده مطلوب یا آرمان شهر بازتولید می‌کنند و این روایت بازنمایی شده، ذیل چه تیپولوژی فرهنگی قرار می‌گیرد. از آنجایی که شکل‌گیری نظم جدید گاهی متأثر از گذشته و به کمک رسانه‌ها، به عنوان ابزار حافظه فرهنگی، صورت می‌گیرد، این امر ضرورت دهنده بررسی نقش برنامه‌هایی همچون «تونل زمان» شبکه من‌وتو در بازتولید به گذشته و احیای آن است.

۲. پیشینه تحقیق

کاترین بابایان^۱ (۲۰۰۶) در مقاله‌ای با عنوان «بازگشت به گذشته ایرانی در زمان حال با رویکرد دوگانه لوتمانی» به این مسئله می‌پردازد که چرا در دوران حاضر اسلامی، تمایل به بازگشت به گذشته و بهره‌گیری از المان‌ها و ارزش‌هایی که به نظر می‌رسد از گذشته به‌دست آمده است، وجود دارد. بابایان با استفاده از نظریه دوگانه لوتمان به این پدیده (بازگشت به گذشته در زمان حال) پرداخته و تحلیل می‌کند که چگونه این بازگشت به گذشته و تلاش برای تأمین هویت و ارزش‌های فرهنگی و مذهبی در ایران ممکن است با تقابل‌های دوگانه‌ای مانند سنت و مدرنیته، جنبه‌های دیگری به خود بگیرد. این مقاله بر دوگانه‌ها و تقابلات فرهنگی و اجتماعی متمایز در ایران تمرکز دارد و با استفاده از نظریه یوری لوتمان و نیز ذکر مثال‌هایی از دوگانه‌های متعدد در فرهنگ ایرانی-اسلامی نظیر نهضت شعوبیه، علامت شیر و خورشید و... سعی در تفسیر این دوگانه‌ها به‌ویژه دوگانه گذشته و حال دارد. این پژوهش از منظر بازگشت به گذشته با استفاده از رویکرد تقابل‌های دوگانه نشانه‌شناسی فرهنگی یوری لوتمان، با موضوع مقاله حاضر، که بازگشت به گذشته در فرهنگ است، ارتباط موضوعی دارد.

راضیه زند بگله (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «باستان‌گرایی در شبکه‌های

1. Katheryn Babayan

ماهواره‌ای، تحلیل پدیدارشناختی باستان‌گرایی نوین رسانه‌ای با رویکرد دینی؛ مطالعه موردی شبکه‌های من‌وتو، بی.بی.سی و صدای آمریکا» با استفاده از روش هرمنوتیک، معنای بازنمایی شده از باستان‌گرایی را در برنامه‌های سه شبکه مذکور در عنوان استخراج کرده است. این پژوهش، معانی مشترکی از باستان‌گرایی در این سه شبکه استخراج کرده است: سکولاریسم، جدایی هویت اسلامی از ایرانی، معرفی کوروش به‌عنوان نماد از قبل از اسلام تاکنون، اختصاص جایگاه والای دینی به کوروش، معرفی حاکمیت اسلامی به‌عنوان دشمن ایرانیان، منحصر دانستن هویت ایرانیان در ایرانی بودن، معرفی اسلام به‌عنوان مقصر حمله اعراب به ایران، القای کم‌رنگ یا محو شدن عزت ایران با اسلامی شدن آن، کم‌رنگ سازی مهدویت با معرفی کوروش به‌عنوان ناجی، تبلیغ زرتشت، رواج سیاست پذیرش نظام شاهنشاهی به بهانه آبادانی فرهنگ، وفاداری به نظام شاهنشاهی و تلاش برای بازگشت آن، معرفی حکومت پادشاهی به‌عنوان ناجی مردم ایران، معرفی حاکمیت جمهوری اسلامی به‌عنوان حاکمیتی بنیادگرا. علاوه بر معانی مشترک در باستان‌گرایی در این سه شبکه، معانی که در ترویج صهیونیسم بودند و نیز معانی متفرقه در این سه شبکه نیز استخراج شده است. این پژوهش از آن جهت که بازگشت به گذشته در فرهنگ را در رسانه‌هایی همچون شبکه «من‌وتو» بررسی کرده است، با موضوع پژوهش ما مرتبط است.

احمد پاکتچی (۱۳۹۸) در کتابی با عنوان ترجمه بینان‌شانه‌ای؛ از نظریه تا کاربرد (مجموع مقالات) از تقابلهای دوگانه‌ای نام می‌برد که از دیرباز در فرهنگ روسی وجود داشته است و آن را قابل تعمیم به همه فرهنگ‌ها می‌داند. در این کتاب اشاره می‌شود، از منظر لوتمان و اوسپنسکی، فرهنگ روسی یک فرهنگ دوقطبی و به عبارتی یک فرهنگ صفر-ویکی و یا مثبت و منفی است، و همچون آهن‌ربا دائم در حال چرخش بین دو قطب مثبت و منفی است. تغییرها در فرهنگ روسی و دیگر فرهنگ‌های دوقطبی از نگاه لوتمان به‌صورت تغییرات چرخشی و صدوهشتاد درجه‌ای اتفاق می‌افتد؛ ما یا یک چیز را تأیید می‌کنیم یا رد می‌کنیم. در مقابل، لوتمان فرهنگ‌های

طیفی را مطرح می‌کند و می‌گوید تغییرها تدریجی اتفاق می‌افتد و چیزی به صورت صفر-ویکی به طور قاطع رد یا قبول نمی‌شود. اما آنچه که اهمیت دارد، قطبیت و تضادی است که در طبیعت دوگانه فرهنگ روسی نمود پیدا می‌کند. این تقابل‌های دوگانه در بسیاری از فرهنگ‌های دیگر نیز قابل تعمیم است. در فرهنگ ایرانی نیز دوگانه‌های این چنینی حاکم است و یکی از مهم‌ترین این دوگانه‌ها، دوگانه خود و دیگری و نیز دوگانه گذشته در مقابل حال و آینده است که در این پژوهش از مبنای نظری این دوگانه‌ها استفاده می‌شود.

رضا بیگدلو (۱۳۸۰) در کتابی با عنوان *باستان‌گرایی در تاریخ معاصر ایران* پیرامون موضوع ناسیونالیسم، ایرانیان و هویت آن‌ها به موضوع رجوع به گذشته پرداخته است. این کتاب در سه بخش تنظیم شده است: **بخش اول**: بررسی علل باستان‌گرایی در ایران، تأثیرات غرب به‌ویژه رنسانس، و رابطه ناسیونالیسم با باستان‌گرایی؛ **بخش دوم**: بررسی جریان باستان‌گرایی، معرفی شخصیت‌ها، روزنامه‌ها و مجلات مهم در این جریان با توجه به توالی زمانی؛ **بخش سوم**: بررسی نقش باستان‌گرایی در دوران پهلوی اول و تأثیر آن بر صعود رضاشاه به سلطنت. بیگدلو اشاره می‌کند که از اواخر قاجار، ایرانیان با آشنایی با تمدن غرب و آگاهی از عقب‌ماندگی‌های اقتصادی و فرهنگی، به احیای تاریخ باستانی ایران گرایش یافتند.

از منظر روش‌شناسی، حسین سرفراز (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «واکاوی نظریه فرهنگی سپهر نشانه‌ای یوری لوتمان» از روش نشانه‌شناسی فرهنگی مکتب تارتو - مسکو استفاده کرده است و با در نظر گرفتن مفهوم سپهر نشانه‌ای، پیش‌فرض پژوهش را تعامل میان دین و سینما به‌مثابه دو نظام نشانه‌ای و به‌صورت بازنمایی دین در سینما در نظر گرفته است. مسئله این پژوهش چگونگی این بازنمایی با اعمال روش نشانه‌شناسی لوتمان است و مطالعه موردی آن فیلم هر شب تنهایی از رسول صدرعاملی بوده است و در نتیجه تعامل سپهرهای نشانه‌ای منتخب، تحلیل شده است. ما نیز در پژوهش حاضر درصدد آن هستیم که با استفاده از روش نشانه‌شناسی فرهنگی، به موضوع بازگشت به گذشته بپردازیم.

در مرور پژوهش‌های پیشین، به بررسی پژوهش‌هایی پرداختیم که یا از روش نشانه‌شناسی فرهنگی استفاده کرده بودند و یا اینکه موضوع آنان بازگشت به گذشته بوده است. تفاوت پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین در آن است که این پژوهش به هر دو مورد فوق در بستر رسانه جمعی تلویزیون و در دو رسانه داخلی و خارجی پرداخته و سعی در مقایسه گذشته مطلوب هر دو رسانه دارد.

۳. مبانی نظری

۳-۱. نشانه‌شناسی فرهنگی

اصطلاح نشانه‌شناسی فرهنگی برای نخستین بار از زمانی استفاده شد که برخی نشانه‌شناسان از جمله، ارنست کاسیرر^۱ و برخی از نظام‌های نشانه‌ای به‌خصوص را با عنوان صورت‌های نمادین توصیف کردند و ادعا کردند که صورت‌های نمادین یک جامعه، فرهنگ آن جامعه را شکل می‌دهند. به عبارتی، نشانه‌شناسی فرهنگی، شاخه‌ای از نشانه‌شناسی است که موضوع آن فرهنگ است (پوسنر^۲، ۱۳۹۰). مکتب نشانه‌شناسی فرهنگی تارتو - مسکو یک شاخه از نشانه‌شناسی در زمینه مطالعه نشانه‌ها و علائم فرهنگی است. این مکتب فعالیت خود را از دهه ۱۹۶۰ در شوروی آغاز کرد و از همان آغاز فعالیت دوشاخه اصلی داشته است: شاخه مسکو که توسط باریس اوسپنسکی بنیان‌گذاری شد و شاخه تارتو که بنیان‌گذار آن یوری لوتمان بوده است.

در معنای کلی، نشانه‌شناسی فرهنگی می‌تواند ۳ نوع تعبیر می‌تواند داشته باشد: (۱) به‌عنوان یک ابزار روش‌شناختی که در رشته‌های مختلف علوم انسانی و علوم اجتماعی می‌تواند کاربرد داشته باشد. به عبارتی، ابزار تحلیل زبان‌های مختلف فرهنگ از جمله: زبان‌های محلی، زبان ملی، زبان آئین‌ها، زبان هنرها، زبان رسانه‌ها، زبان‌های علمی، زبان‌های فنی، زبان‌های مصنوعی و... است؛ (۲) در معنای یک مفهوم تحلیلی که به

1. Ernst Cassirer
2. Posner

تحلیل وجوه مختلف فرهنگ در مقام موضوع پژوهش می‌پردازد؛ (۳) به‌مثابه رشته علمی که زیرشاخه نشانه‌شناسی و مطالعات فرهنگی محسوب می‌شود (سرفراز، ۱۳۹۵، ۳۷). یوری لوتمان از جمله افرادی است که تأثیر مهمی در نشانه‌شناسی فرهنگی داشته و از بنیان‌گذاران مکتب نشانه‌شناسی مکتب تارتو-مسکو بوده است.

از نظر لوتمان متن مکانیسم تولید معناست (لوتمان^۱، ۱۹۹۹). در فرهنگ به دو نظام الگوساز برمی‌خوریم که از نظر وی بسیار مهم و اساسی هستند (غفاری، ۱۳۹۵، ۲۸): (۱) زبان به‌مثابه نظام الگوسازی اولیه: که «زبان» است و اصلی‌ترین ابزار بشر برای تفکر و برقراری ارتباط است؛ (۲) نظام‌های الگوساز ثانویه: که در حکم زبان توصیف به همه دیگر زبان‌های فرهنگ مانند (اسطوره، مذهب، هنجارهای رفتاری و غیره) مرتبط است و حافظ تجربه جمعی فرهنگ و بازنمایاننده خلاقیت آن است و مبتنی بر همان نظام اولیه ساخته می‌شوند.

زبان طبیعی از نظر مکتب تارتو به‌عنوان نظام الگوسازی اولیه‌ای است که حاوی تصویری کلی از جهان است. زبان پیشرفته‌ترین و همگانی‌ترین وسیله ارتباط است: نظام نظام‌ها. زبان به الگویی نمونه برای ساختار فرهنگ تبدیل می‌شود و دیگر نظام‌های فرهنگی مثل دین، قانون، علم، هنر، فولکلور و اسطوره الگوی خود بر مبنای آن خلق می‌کنند.

۲-۳. تیپولوژی فرهنگی

یوری لوتمان در توصیف فرهنگ‌ها، فرهنگ‌ها را از منظرهای گوناگونی دسته‌بندی می‌کند. از منظر لوتمان ایجاد یک طبقه‌بندی ساختاری از فرهنگ‌ها باید در اولویت باشد. هدف این کار، توصیف انواع اصلی کدهای فرهنگی و همچنین ایجاد یک «دستور زبان فرهنگ» است. لوتمان تلاش می‌کند تا نشان دهد که چگونه فرهنگ‌ها می‌توانند به‌عنوان سیستم‌هایی با مدل‌ها و کدهای مختلف فهمیده شوند و چگونه این سیستم‌ها به مردم کمک می‌کنند تا جهان را درک کنند و در آن زندگی کنند. از نظر وی فرهنگ‌ها را می‌توان از چند منظر بررسی کرد. لوتمان دو نوع اصلی سازماندهی فرهنگی

را معرفی می‌کند: الگوی پارادایمی و الگوی همنشینی (لوتمان و همکاران، ۱۹۷۸). در فرهنگ‌های پارادایمی جهان به‌عنوان یک الگوی ثابت و بدون زمان نشان داده می‌شود. در این دیدگاه، همه عناصر فرهنگی در یک الگوی ثابت و بدون توالی زمانی قرار می‌گیرند. به‌عبارت‌دیگر، زمان در اینجا اهمیت کمتری دارد و بیشتر بر مفهوم فضا تأکید می‌شود. در این نوع فرهنگ، رویدادها و مفاهیم بیشتر بر اساس اهمیت و معنای نمادینشان درک می‌شوند، نه بر اساس ترتیب زمانی وقوع آنها؛ پس در فرهنگ‌های پارادایمی زمان تقریباً ثابت و بی‌اهمیت است (سالوپره^۱، ۲۰۲۲).

در مقابل، در فرهنگ‌های همنشینی، زمان به‌صورت یک «توالی» یا «سلسله» دیده می‌شود. در این دیدگاه، عناصر فرهنگی در یک خط زمانی مشخص و در ارتباط با یکدیگر قرار می‌گیرند. زمان در اینجا اهمیت بیشتری دارد و رویدادها و مفاهیم بر اساس ترتیب وقوع و ارتباطشان با یکدیگر درک می‌شوند. در این نوع فرهنگ، توالی و ترتیب زمانی رویدادها مهم‌تر از معنای نمادین آنهاست.

۳-۳. دوگانه محوری

به‌طورکلی، معنا از تفاوت پدید می‌آید. بحث تقابل‌های دوگانه^۲، یکی از اصطلاحات کلیدی در نظام زبان‌شناسی سوسور است. وی نشانه‌های زبانی را بر اساس رابطه‌شان با یکدیگر تبیین می‌کرد و عقیده داشت این روابط بر اساس تفاوت و نیز تقابل شکل می‌گیرد؛ لذا تقابل‌های دوتایی، چارچوبی برای شکل‌گیری ذهنیت انسان‌ها برای فهم پدیده‌های جهان محسوب می‌شوند (سوسور^۳، ۱۹۱۶).

یوری لوتمان (۱۹۲۲-۱۹۹۳ م.) نشانه‌شناس، متفکر و محقق ادبیات روس و یکی از بنیان‌گذاران مکتب نشانه‌شناسی فرهنگی مسکو-تارتو، بر کارکرد شناختی دوگان محوری تأکید داشت و تضادها را با معنای ساختارگرایانه به کار می‌برد. به عبارتی، لوتمان ایجاد معنا را بر پایه تقابل‌های دوتایی بنا می‌کند و امکان بررسی، تعامل، همبستگی یا تضاد و

1. Salupere
2. Binary Oppositions
3. Saussure

تقابل میان نظام‌های نشانه‌ای را فراهم می‌کند. از منظر لوتمان، فرهنگ روسی یک فرهنگ دوقطبی، صفر-ویکی و یا مثبت و منفی است. درون فرهنگ روسی ارزش‌های اساسی از جمله: ایدئولوژی، سیاست و دین در نظام قرون وسطایی در یک عرصه دوقطبی قرار دارند که از هم دیگر به صورت مشخصی جدا شده‌اند و فاقد منطقه ارزشی خنثی هستند. این دوگانه در فرهنگ روسی به امور دیگری نیز تعمیم داده می‌شود. تضادهای دیگری همانند «کهنه‌گرایان/تجددگرایان»، «روسیه/غرب»، «مسیحیت/بت‌پرستی»، «دین صادق/دین دروغین»، «دانایی/جهالت»، «طبقه اجتماعی بالا/طبقه اجتماعی پایین»، بدین ترتیب فضایی دوقطبی در فرهنگ روسی حاکم بود (لوتمان و اوسپنسکی، ۱۹۷۷). در الگوی مکتب نشانه فرهنگی تارتو-مسکو، الگوهای دوگانه‌ای در همچون خود/دیگری، متن/نامتن و فرهنگ/نافرنگ وجود دارد. در طول تاریخ در فرهنگ ایرانی نیز، دوگانه‌هایی همچون دوگانه، سنت/مدرنیته، دوگانه نور/ظلمت، دوگانه دین/دولت، دوگانه عرب/عجم و... همواره وجود داشته است؛ لذا دوگانه محوری در تمامی فرهنگ‌ها همواره حاکم بوده است.

در مکتب نشانه‌شناسی فرهنگی مکتب تارتو-مسکو، هدف تدوین الگویی است از الگوی ضمنی که هر عضو فرهنگ درونی کرده است. اعضای هر فرهنگ خود را «خودی» و اعضای دیگر فرهنگ‌ها را بیرونی و به عبارتی «دیگری» در نظر می‌گیرند. بر مبنای الگوی نشانه‌شناسی فرهنگی، وجود «دیگری» شرطی اساسی برای حیات یک فرهنگ است (لوتمان و همکاران، ۱۹۷۸). به عبارتی وجود هر فرهنگ و پویایی آن، به وجود یک دیگری فرهنگی وابسته است (لوتمان، ۱۹۹۰). هر فرهنگی دیگری‌های خود را می‌سازد و آن را در وضعیت متقابل با خودش با عناوینی همچون: «دیگری»، «نافرنگ» و... چارچوب‌بندی می‌کند. این مسئله ناشی از کارکرد ایدئولوژی هر فرهنگی است که خود را اصل و دیگری را فرع تعریف می‌کند (شاهمیری، ۱۳۹۵، ۳۹).

نشانه‌شناسی لوتمان، نشانه‌شناسی فرهنگ است که در ارتباط با متن‌هاست و متن‌ها ابزار و آلات فرهنگ‌ها محسوب می‌شوند. متن‌های فرهنگی، به خود توصیف‌گری فرهنگ می‌پردازند و فرهنگ‌ها را تعریف می‌کنند. از منظر لوتمان، متن‌ها واحد اصلی هر فرهنگ محسوب می‌شوند و هر چیز مهمی در هر فرهنگ می‌تواند به منزله متن تلقی شود؛ بنابراین متون صرفاً شامل متن‌های کلامی و غیرکلامی نیست؛ بلکه هر آنچه در فرهنگ واجد دلالت معنایی باشد و نقش مهمی داشته باشد، می‌تواند به منزله متن تلقی شود (سرفراز، ۱۳۹۵، ۶۳). متن فرهنگی واحد مهمی در نشانه‌شناسی محسوب می‌شود. هر فرهنگی یک متن بزرگی است که درون آن نظم فرهنگی حاکم است و در مقابل آن فضای بیرونی وجود دارد که بی‌نظمی در آن حاکم است و نامتن تلقی می‌شود (شاهمیری، ۱۳۹۵).

همچنین، هر فرهنگ پیوسته محصول تقابل با هر دیگری، یک نافرنگ تلقی می‌شود. آنچه در فرهنگ تولید می‌شود، متن تلقی می‌شود و دیگری نامتن تلقی می‌شود. از نظر سنسون دو نوع مؤلفه برای تمایز بین فرهنگ و نافرنگ وجود دارد: چیزی نافرنگ است، چراکه ارزش کمتری دارد و یا نافرنگ است؛ چون فهم آن دشوار است (سنسون، ۲۰۱۲).

۳-۴. جایگاه زمان در فرهنگ و تقابل دوگانه بین گذشته و آینده

در تعریف فرهنگ مؤلفه‌های گوناگونی وجود دارد. به عبارتی هر فرهنگ برای تعریف خود، نیاز به یک سری مؤلفه‌ها دارد. یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در تعریف هر فرهنگی، مؤلفه «زمان» است. زمان به‌عنوان یک ابزار مهم برای شکل‌دهی، تحول و تعامل در فرهنگ در نظر گرفته می‌شود. هر فرهنگی می‌تواند نگرش‌ها و جهت‌گیری‌های متعددی نسبت به مقوله زمان داشته باشد. در برخی فرهنگ‌ها، تاریخ و گذشته ارزش و اهمیت بسیاری دارد. در این جهت‌گیری، گذشته به‌عنوان منبع آموزش‌ها، سنت‌ها و تجربیات مورد توجه است. ارزش‌ها و هویت فرهنگی بیشتر بر پایه سنت‌ها و تاریخ قدیمی ساخته

می‌شود و اهمیت بیشتری به ارتباط با سنت و میراث فرهنگی قائل هستند. در برخی دیگر از فرهنگ‌ها، تمرکز بیشتری بر لحظه حاضر و تجربیات فعلی قرار می‌گیرد. این جهت‌گیری به مفهوم «زندگی در لحظه» اشاره دارد و ممکن است در فرهنگ‌هایی که تأثیر معتقدات مذهبی، عرفی و جامعه‌محور است، مشهود باشد. در برخی فرهنگ‌ها، تمرکز بیشتری بر آینده و برنامه‌ریزی آینده قرار می‌گیرد. در این جهت‌گیری، برنامه‌ریزی، نوآوری و پیش‌بینی نقش مهمی در زندگی و تعاملات فرهنگی دارند. توجه به پیشرفت و تغییر در آینده یکی از اصول این جهت‌گیری است.

در این میان دیدگاهی وجود دارد که زمان حال را شکاف و حائلی میان گذشته و آینده می‌داند و جریان زمان به ۲ نیروی متقابل و متخاصم تجزیه می‌شود. در این دیدگاه گذشته هنوز نگذشته است؛ بدین معنا گذشته ما را به عقب نمی‌کشاند، بلکه به پیش می‌راند و در این میان انسان همچنان که برای آینده تلاش می‌کند، گذشته را با خود حمل می‌کند (آرنت^۱، ۱۹۶۱).

به‌طورکلی آنچه حائز اهمیت است آن است که نمی‌توان به گذشته به‌عنوان یک متن مرده و فاقد حیات نگریست؛ بلکه گذشته می‌تواند سر مشقی برای ساخت آینده و یا جلوگیری از وقوع مجدد رخداد‌های گذشته در نظر گرفته شود. در طول تاریخ همواره در دوره‌های زمانی گوناگون گذشته بارها بازخوانی شده و به آن حیات مجدد داده شده است. در جامعه ایران نیز، در دوره‌های زمانی گوناگون ما شاهد بازگشت و احیای گذشته هستیم. در جامعه ایران، محورهایی برای بازگشت به گذشته وجود دارد. اولین محور بازگشت به گذشته شکوهمندی تاریخ ایران و بازگشت‌گرایی باستانی (دوران طلایی) است. بدین معنا که در طول تاریخ ایران همواره دوره‌هایی از اوج عظمت و اقتدار حکومت‌های مختلف حاکم بوده است (اشرف نظری، ۱۳۹۹، ۲۱۹). رضاشاه و محمدرضا شاه، به ترویج باستان‌گرایی با تأکید بر نژاد آریایی و نیز تأکید بر عظمت شاهان و دولت‌های شاهنشاهی ایران باستان پرداختند و سعی در رجعت به گذشته

به منظور احیای اقتدار و شکوه حاکم در تاریخ شاهنشاهی ایران داشتند (بابایان، ۲۰۰۶). دومین محور بازگشت به گذشته، بازیابی غرور ملی به معنای مبنا قرار دادن گذشته و عناصر اصلی هویت‌ساز آن زمان است که تصور مطلوب از آینده را می‌سازد و مفاهیمی همچون میهن‌پرستی، استقلال‌طلبی و اقتدار ملی را که از جمله مصادیق سازنده هویت هستند، مطابق با آنچه در گذشته حاکم بوده است، بازتولید می‌کند. سومین محور، محور قرار دادن گذشته به منظور داوری آینده است؛ بدین معنا که گذشته می‌تواند آینده را ارزیابی کند. مطلوب دانستن ایران پیش از اسلام در دوره پهلوی اول و نیز الگو قرار دادن پادشاهانی همچون داریوش، کوروش، خسرو پرویز و محور قرار دادن آن‌ها به منظور ترمیم و ساخت آینده آرمانی، از جمله نمودهای محوریت قرار دادن گذشته به منظور داوری آینده بوده است (اشرف نظری، ۱۳۹۹، ۲۲۲). چهارمین محور، اسطوره‌سازی و قهرمان‌گرایی به معنای تلاش برای یافتن شخصی قدرتمند و یا یک مصلح اجتماعی که می‌تواند شکوه از دست‌رفته را احیا کند (نظری، ۱۳۹۹، ۲۲۴) و نیز خلق اسطوره‌هایی است که متعلق به گذشته است (بارت، ۱۹۷۲). اساساً فرهنگ گذشته‌گرای ایرانی، یک فرهنگ اسطوره‌ای است. این اسطوره بودن به معنای بازگشت به اسطوره‌های ایرانی همچون آئین میترائیسم، زرتشتی و یا اساطیر درون شاهنامه بود که در دوران پهلوی بر آن تأکید بسیار می‌شد. (دیلمقانی و ترکی، ۱۳۹۶، ۵۲). در واقع حکومت پهلوی می‌خواست خود را در مقام اسطوره بازتولید کند و خود را به این اسطوره‌ها ملحق کند.

۳-۵. رمزگان فرهنگی

از دیدگاه نشانه‌شناسی فرهنگی، رمزگان‌های فرهنگی نقش حیاتی در فهم و تحلیل فرهنگ دارند. یک رمزگان از مجموعه‌ای از دال‌ها، مجموعه‌ای از مدلول‌ها و مجموعه‌ای از قوانینی که ارتباط این‌ها را باهم مشخص می‌کنند، تشکیل شده است (پوسنر، ۲۰۰۴). به عبارتی، رمزگان‌های فرهنگی شامل نمادها، علائم و کدهایی است

که در فرهنگ‌ها و جوامع به‌عنوان ابزاری برای انتقال معنا و ارتباط مورد استفاده قرار می‌گیرد. رمزگان‌های فرهنگی می‌تواند شامل زبان، نمادها، علائم طبیعی، رسم‌ها، نمادهای مذهبی و سایر رفتار و مؤلفه‌هایی باشند که در یک فرهنگ به یک معنا یا مفهوم خاص ارجاع می‌دهند. این رمزگان فرهنگی از طریق فرایند تفسیر و درک، ارتباطات و تبادل اطلاعات بین افراد و گروه‌ها را ممکن می‌سازند. نشانه‌شناسی فرهنگی به بررسی این رمزگان و نحوه استفاده از آن‌ها در فرهنگ جوامع مختلف می‌پردازد. رمزگان فرهنگی به‌عنوان نقش‌آفرین اصلی در فرهنگ و ارتباطات میان افراد و جوامع عمل می‌کنند و به نشانه‌شناسان کمک می‌کنند تا برداشت و تفسیر معانی مختلف در فرهنگ را درک کنند و برای تفاهم و ارتباط مؤثر با دیگران استفاده کنند. به عبارتی رمزگان‌ها چه نسبت به آن‌ها آگاه باشیم و چه آگاه نباشیم، به‌عنوان عوامل تعیین‌کننده، تعدیل‌کننده و از همه مهم‌تر تولیدکننده معنا عمل می‌کنند (هاواکز، ۲۰۰۳).

۳-۶. تونل زمان شبکه من‌وتو

«تونل زمان» یکی از مجموعه برنامه‌های تاریخی و نوستالژیک شبکه تلویزیونی من‌وتو است که از تابستان ۱۳۹۲ پنجشنبه‌ها از ساعت ۲۰:۳۰ به مدت ۳۰ دقیقه و در ۲۰ سری ۱۳ قسمتی پخش شد (وبسایت من‌وتو). این برنامه مهم‌ترین برنامه شبکه «من‌وتو» در زمینه تبلیغ رژیم پهلوی است که به معرفی دستاوردها و ترویج ارزش‌های فرهنگی این دوره در قالب حس نوستالژیک می‌پردازد (سخائی و دیگران، ۲۰۲۴) و این موضوع باعث می‌شود مسئله نوستالژی به مسئله مهمی در جامعه بدل شود. درگیر کردن حس نوستالژیک مخاطبان یکی از تکنیک‌های مؤثر و پرکاربردی است که شبکه من‌وتو، با تکیه بر حافظه فرهنگی و سرلوحه قرار دادن آن برای آینده ایران و نیز برانگیختن حس نوستالژیک، به گذشته در عصر پهلوی اول و دوم، حیات مجدد می‌بخشد و آن را سرلوحه آینده قرار می‌دهد.

۴. روش شناسی

هدف مقاله حاضر، تبیین پویایی‌های فرهنگی جامعه ایرانی است که بخشی از این پویایی در تقابل بین فرهنگ‌های گذشته‌گرا و آینده‌گرا قرار دارد و همچنین آنکه چگونه رسانه‌ها می‌توانند در بازتولید گفتمان گذشته‌گرا نقش داشته باشند؛ بدین منظور، ما به سراغ رسانه‌هایی رفتیم که در آن‌ها معیارهای بازگشت به گذشته وجود داشته است.

برای یافتن معیارهای بازگشت به گذشته، ما به سراغ مرور نظری پژوهش‌های پیشین رفته و معیارهای بازگشت به گذشته را از پژوهش‌های سایر پژوهشگران استخراج کردیم که شامل ۴ محور شکوهمندی تاریخ ایران و بازگشت‌گرایی باستانی (دوران طلایی)، بازیابی غرور ملی، محور قرار دان گذشته به منظور داوری آینده و اسطوره‌سازی و قهرمان‌گرایی است. سپس با توجه به معیارهای موجود، پیکره‌های مطالعاتی خود را انتخاب کردیم.

از آنجاکه برنامه تونل زمان، ۴ معیار بازگشت به گذشته را داشت و از معروف‌ترین برنامه‌های شبکه من و تو با محوریت بازنمایی گذشته است، ما این برنامه را به صورت هدفمند انتخاب کردیم. طی بررسی‌ها به این نتیجه رسیدیم که این برنامه در ۲۰ فصل تهیه شده است و هر فصل نیز شامل ۱۳ قسمت است.

به منظور بررسی همه‌جانبه، در تمامی بازه‌های زمانی از ابتدای ساخت این برنامه تا زمان حالی که این پژوهش در حال انجام بوده است، به صورت تصادفی به انتخاب قسمت‌های مختلف این برنامه پرداختیم و آنان را بررسی کردیم. شایان ذکر است که در هر فصل از برنامه به صورت تصادفی ۵ برنامه به صورت میانگین انتخاب شد و تحلیل نشانه‌شناختی شدند. سپس به نوعی تیپولوژی از موضوعات بازنمایی شده در این برنامه دست پیدا کردیم. در بررسی‌های خود به این نتیجه رسیدیم که در برنامه تونل زمان، هرچند هر قسمت از این برنامه با صورت خاص با عنوان خاصی در ابتدای برنامه معرفی می‌شود، اما در تمامی قسمت‌های این برنامه موضوعات مختلفی بازنمایی می‌شوند؛ بنابراین، به نوعی دسته‌بندی موضوعی در برنامه تونل زمان دست یافتیم.

در نهایت از میان تمام موضوعات بازنمایی شده، سکانس‌هایی را انتخاب و تحلیل نشانه‌شناختی کردیم تا نحوه بازنمایی گذشته در هر یکی از موضوعات را تحلیل نشانه‌شناختی کنیم. یکی از ویژه‌برنامه‌های نوروزی این برنامه که ویژه‌برنامه نوروزی سال ۱۳۹۸ بود را به صورت هدفمند انتخاب کردیم، به این دلیل که ویژه‌برنامه‌های این برنامه به لحاظ محتوایی هدفمند تهیه می‌شوند و از مهم‌ترین قسمت‌های هر برنامه محسوب می‌شوند. سپس تحلیل نشانه‌شناختی کردیم تا نحوه بازنمایی گذشته را در این برنامه سنخ‌شناسی فرهنگی کنیم. در جدول شماره (۱)، موضوعات متعدد بازنمایی شده به تفکیک ارائه می‌شوند.

جدول ۱. تیپولوژی موضوعی برنامه تونل زمان شبکه «من و تو»

بازنمایی فیلم و سریال‌ها
شوهای تلویزیونی
اخبار و آگهی‌های تبلیغاتی تلویزیونی
بازنمایی زندگی‌نامه شخصیت‌های مشهور در حوزه‌های مختلف
بازنمایی جنبه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی
بازنمایی شخصیت‌های متعدد از جمله خاندان پهلوی
تقریحات و سرگرمی
تصاویر و ویدئوهای ارسالی مخاطبان
بازنمایی کشورهای خارجی و روابط سیاسی و فرهنگی با ایران
بازنمایی زنان
بازنمایی محتوای مجلات و روزنامه‌ها و رسانه‌ها
بازنمایی مناسبت‌های گوناگون و مراسم‌های فرهنگی

بر اساس موضوعات استخراج شده در هر برنامه، ما موضوعات را در چند رمزگان دسته‌بندی کردیم:

(۱) اسم برنامه‌ها: اسامی برنامه‌ها با توجه به روایت خود برنامه‌ها حائز دلالت است؛ بنابراین در نشانه‌شناسی هر دو برنامه، به تحلیل اسامی برنامه‌ها پرداخته می‌شود؛

۲) تیتراژ آغازین برنامه: تیتراژ آغازین هر برنامه، زنگ اعلام شروع فیلم و نیز فرصتی برای فضاسازی ذهنی تماشاگر به حساب می‌آید؛ لذا چون در ایجاد فضای ذهنی در مخاطب اثرگذار است، در تحلیل خود به بررسی تیتراژ می‌پردازیم؛

۳) رمزگان روایت و قصه: روایت به آنچه در یک متن اتفاق می‌افتد، گفته می‌شود. به عبارتی کنش‌ها، رویدادها و شخصیت‌های فیلم که در طول داستان با آن‌ها آشنا می‌شویم و توضیح‌دهنده ارتباط میان عناصر مختلف است و پیوستگی آن را نشان می‌دهد؛

۴) رمزگان شخصیت‌ها (شخصیت‌های برجسته و در حاشیه): ۱- شخصیت‌های مختلفی که در برنامه‌ها حضور دارند و راجع به دوره زمانی مشخصی صحبت می‌کنند و یا برآمده از دوره مشخصی هستند. ۲- راوی برنامه کیست؟

۵) فضا و مکان: مکان و فضایی که برنامه در آن تولید شده است و نیز مکانی که بازنمایی می‌شود؛

۶) زمان: مؤلفه اصلی و کلیدی که اشاره دارد به زمانی که هر دو برنامه به آن ارجاع می‌دهند؛

۷) رمزگان رسانه‌ای: اینکه از چه رمزگان‌های رسانه‌ای برای بازتولید و احیای گذشته استفاده می‌شود.

سپس در هر کدام از رمزگان‌ها ما از مؤلفه‌های نشانه‌شناسی فرهنگی به منظور تبیین فرهنگ گذشته‌گرا استفاده کردیم.

۵. یافته‌ها

در این بخش به مشاهده و تحلیل نشانه‌شناختی برنامه تونل زمان شبکه من و تو با استفاده از روش نشانه‌شناسی فرهنگی و با استفاده از مفاهیم اصلی دوگانه گذشته/آینده، خود/دیگری، متن/نامتن، فرهنگ/نا فرهنگ/پادفرهنگ/برون فرهنگ، در قالب رمزگان‌های فرهنگی، نقش حافظه فرهنگی در انتقال این گذشته و نیز الگوی

خودتوصیفی می‌پردازیم تا ببینیم چگونه این برنامه گذشته فاقد حیات را بازتولید می‌کند و سپس به تیپولوژی فرهنگی این الگوی بازنمایی شده از گذشته می‌پردازیم.

۵-۱. تحلیل نشانه‌شناختی برنامه تونل زمان شبکه من و تو

عنوان برنامه «تونل زمان». نام برنامه حائز دلالت معنایی است؛ بدین معنا که عنوان برنامه، دالی است که به همراه خود مدلولی را در ذهن مخاطب به همراه دارد و برای مخاطب تصور ذهنی نسبت به محتوای برنامه ایجاد می‌شود. عنوان برنامه برآمده از نوعی ایدئولوژی است که سازنده برنامه در ذهن خود پرورانده است و آن ایدئولوژی در قالب عنوان برنامه خود را بازنمایی می‌کند. «تونل زمان» عنوان برنامه‌ای تاریخی است که از دو دال کلیدی «تونل» و «زمان» شکل گرفته و هم‌نشینی این دو در کنار هم دلالت معنایی را القا می‌کند. استفاده از «تونل» دالی است که مدلول آن اشاره دارد به مسیری که می‌توان از یک سمت به آن وارد شد و از سمت دیگر از آن خارج شد. به عبارتی، دال «تونل» اشاره دارد به مسیری در طول زمان که افراد یا اشیا از یک نقطه در زمان به نقاط دیگر در زمان می‌توانند حرکت کنند. همچنین زمان همانند تونلی در نظر گرفته می‌شود که مسیر را برای حرکت تسهیل و کوتاه‌تر می‌کند. دلیل استفاده از دال «تونل» در کنار زمان به دلیل آن است که راحت‌تر بتوان به گذشته رجوع کرد. به عبارتی، تونل دالی است که حکم کاتالیزور برای زمان عمل می‌کند و در اینجا دال تونل می‌تواند بر مدلول رسانه اشاره داشته باشد که از طریق این تونل (رسانه)، رجوع به زمان تسهیل می‌گردد.

تیتراژ برنامه. تیتراژ آغازین هر برنامه در حکم معرفی آن برنامه است. تیتراژ هر برنامه را می‌توان دالی دانست که دلالت‌گر موضوع و بازنمای محتوای برنامه است. هر فصل از برنامه تونل زمان دارای تیتراژی متفاوت است. ویژگی مشترک در تمامی تیتراژهای برنامه تونل زمان، بازنمایی خانواده پهلوی است که در بخشی از تیتراژها دیده می‌شوند. تیتراژ برنامه که خود در حکم دالی است که دلالت‌گر محتوای برنامه است، با استفاده از دال‌های مربوط به زمان پهلوی و با استفاده از مکانیسم جان‌نشینی و غیاب دال‌ها که در آن دال‌های پس از انقلاب در غیاب هستند به گذشته قبل از انقلاب دلالت

می‌کند. در یکی از اصلی‌ترین تیتراژها، رنگی شدن ویدئوهای سیاه‌وسفید قدیمی، بر حیات داشتن گذشته و روشن بودن آن برای زمان حال را دلالت می‌کند. در تیتراژ آغازین برنامه، دال‌هایی همچون لباس محلی و رنگی زنان، کاباره (رقاص‌خانه) در حکم آزادی‌های اجتماعی در پوشش و سبک زندگی و نیز دال‌هایی همچون زن ایرانی همراه با کتابی در دست و بدون حجاب و دانش‌آموزان دختر به همراه یونیفرم مدرسه دلالت بر اهمیت دادن حکومت پهلوی به بحث زنان و سوادآموزی و آزادی زنان است. دال فرح پهلوی به همراه لباس و تاج، روز تاج‌گذاری و دست تکان‌دادن برای مردم دلالت بر محوریت قراردادن حکومت پهلوی و بازنمایی شکوه و جلال ایران در زمان حکومت پهلوی دارد. در نهایت تونل جاده تهران - مازندران دوگانه نور و ظلمت که در طول تاریخ در فرهنگ ایرانی حاکم بوده است، را بازنمایی می‌کند. تونل در نماد زمان، از زمان حال که با نماد تاریکی در بیرون از تونل بازنمایی می‌شود، به درون آن تونل که روشن است و نماد گذشته است، متصل می‌شود. البته این بخش به آینده نیز دلالت دارد؛ اینکه این گذشته در آینده می‌تواند دوباره احیا شود.

تصویر ۱. تیتراژ برنامه تونل زمان

دکور برنامه. دکور برنامه تونل زمان در هر فصل بسیار متنوع و متفاوت بوده است؛ اما با این حال ما به یکی از دکورهایی که بیشترین قسمت‌های برنامه تونل زمان در آنجا فیلم‌برداری شده است، اشاره خواهیم کرد. دکور برنامه واجد معنا است و در خلق و ارائه معنای برنامه دخیل است. به‌طورکلی، دکور این برنامه در تمامی قسمت‌ها از رنگ‌های روشن و شاد استفاده شده است و حتی مجری نیز از رنگ‌های شاد و روشن در پوشش خود استفاده می‌کند. استفاده از رنگ‌های شاد و روشن در این برنامه به منظور دلالت

القای حس شاد و مثبت نسبت به گذشته است؛ در دکور این برنامه استفاده از این رنگ‌ها دلالت بر ایجاد حس صمیمیت و نیز برجسته‌کردن گذشته و استفاده از رنگ آبی به‌منظور القای حس آرامشی است که از گذشته ایجاد می‌شود (الیوت^۱، ۲۰۱۵). المان‌های به‌کاررفته در دکور برنامه بازنمایی‌کننده زمان پهلوی و القاکنده ایدئولوژی این زمان است. به‌طور مثال، المان تلویزیون قدیمی که در آن تصاویر مختلف از گذشته در زمان پهلوی همچون تصویر محمدرضا شاه و فرح پهلوی است و یا آنکه در قسمت‌های میانی و پایانی برنامه که مجری مکان خود را تغییر می‌دهد و در جای دیگری از دکور به اجرا می‌پردازد تصویر مجله‌های قدیمی مانند مجله زن روز، تصویر میدان شهیاد و برج آزادی است که در آن زن و مردی دیده می‌شوند. تصویر دالی است که دلالت‌گر آزادی حاکم میان زنان و مردان در آن زمان است. در کنار آن تصویری از مجله زن روز دیده می‌شود و نیز در دست مجری برنامه مجله‌ای با تصویر زنان با سبک پوشش و حجاب در زمان پهلوی دیده می‌شود. انتخاب تصویری از مجله زن روز و نیز مجله‌ای تصویر زنان، به‌عنوان یکی از اجزای صحنه دلالت بر اهمیت زنان در این عصر دارد.

تصویر ۲. دکور برنامه تونل زمان

مؤلفه رمزگان روایت. برنامه تونل زمان، برنامه‌ای ۳۰ دقیقه‌ای و متشکل از بخش‌های گوناگونی است. ساختار روایت در این برنامه بدین صورت است که در ابتدا برنامه آغاز می‌شود و مجری برنامه خلاصه‌ای محتوای کلی برنامه را به همراه تصاویر و ویدیوهای چندثانیه‌ای آن پخش می‌کند و سپس تیتراژ آغازین برنامه آغاز می‌شود. پس

1. Eliot

از تیتراژ برنامه، مجری به توضیح درباره محتوایی قرار هست پخش بشود، می‌پردازد. در هر یک از برنامه‌های تونل زمان، بخش‌های گوناگونی وجود دارند. در هر برنامه، به یک موضوع معین بیشتر پرداخته می‌شود و آن برنامه براساس موضوع اصلی که قرار است پخش شود عنوان مشخصی دارد؛ اما درون هر برنامه موضوعات گوناگونی بازنمایی می‌شوند. در هر برنامه بخش موسیقی، بخشی است که ثابت است و یک یا چندین خواننده و موسیقی‌بازنمایی می‌شوند. اما به‌طورکلی، تمامی محتوای تولیدشده در این شبکه را می‌توان حول چند دسته موضوعی دسته‌بندی کرد:

بازنمایی برنامه‌های توسعه‌ای رضاشاه و محمدرضا شاه. یکی از دال‌های بسیار مهم در برنامه تونل زمان شبکه من‌وتو، اشاره به دال توسعه است که به اقدامات خاندان پهلوی و محمدرضا شاه در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متعدد دلالت می‌کند. یکی از المان‌های بسیار مهم که در برنامه تونل زمان از خاندان پهلوی بازنمایی می‌شود، توجه این خاندان به آینده است. در واقع، محمدرضا شاه اقدامات توسعه‌ای خود را، از گذشته شکوهمند ایرانی همچون کوروش کبیر اقتباس می‌کند و از این گذشته در جهت بازتولید آینده بهره می‌برد.

در ویژه‌برنامه نروزی برنامه تونل زمان در نوروز ۱۳۹۸، به‌منظور بازنمایی توسعه ایران در دهه ۵۰، آگهی نروزی برای شرکت اتوبوس ایران‌پیما پخش می‌شود که رقیب شرکت تی.بی.تی. بوده است و تجهیزات پیشرفته آن را نشان می‌دهد. همچنین، گزارشی از سفر به شهرهای شیراز، گیلان و مازندران در ایام نروزی پخش می‌شود که علاوه بر بازنمایی سفرهای نروزی سال‌ها قبل از انقلاب و زمان پهلوی، به بازنمایی شرایط اقتصادی و وضعیت مالی مردم نیز اشاره می‌کند و بیان می‌کند از اوایل دهه ۵۰ به دلیل اینکه وضعیت مالی و اقتصادی مردم بهبود یافته بود، میزان مسافرت‌ها نیز افزایش داشته است. اشاره می‌کند به‌رغم افزایش ساخت هتل‌ها و استراحتگاه‌های متعدد که خود نمایانگر رشد و توسعه جامعه ایران در آن زمان است، مسافران با کمبود جا روبه‌رو بودند؛ انتخاب این گزارش دلالت بر بازنمایی رشد و توسعه ایران از ابتدای دهه ۵۰

دارد. از آنجایی که نرخ گردشگری از جمله مؤلفه‌های رشد و پیشرفت هر کشوری محسوب می‌شود، تونل زمان به منظور بازنمایی پیشرفت و ارتقای سطح زندگی مردم، گزارشی از افزایش سطح درآمد مردم و نیز رشد گردشگری را انتخاب و بازنمایی می‌کند. از آنجایی که گردشگری و از جمله رمزگان‌های فرهنگی و سرگرمی محسوب می‌شود، تونل زمان به بازنمایی این دال فرهنگی می‌پردازد. در قسمت‌هایی از این گزارش، تصاویری از اسکان مردم در هتل‌های مجهز آن زمان و جاده‌های شهری در هنگام عید بازنمایی می‌شود که دلالت‌گر پیشرفت‌های این زمان است.

تصویر ۳. ویژه برنامه نوروزی برنامه تونل زمان در نوروز ۱۳۹۸

مقایسه ایران قبل و پس از انقلاب. مقایسه ایران قبل و بعد از انقلاب به صورت تقابل دوگانه بازنمایی می‌شود. این مقایسه از مؤلفه‌های بسیار پرتکرار در برنامه تونل زمان شبکه من و تو است که به دو تیپولوژی فرهنگی دست می‌یابیم که وجوه تقابلی با یکدیگر دارند و تقابل فرهنگی بین دو فرهنگ را بازنمایی می‌کند و نمود آن را می‌توان در قسمت‌های متعدد بررسی کرد. در یکی دیگر از برنامه‌های تونل زمان که مصادف با ۲۲ بهمن تهیه شده است، مجری برنامه به بررسی تغییرات کتاب‌های درسی قبل و بعد از انقلاب می‌پردازد. در هر دو تصویر، ساختار خانواده (پدر، مادر، فرزندان دختر و پسر) یکسان است که نشان‌دهنده سیاست‌های کنترل جمعیت در هر دو تیپولوژی فرهنگی است. اما تفاوت‌های چشمگیری در نحوه بازنمایی الگوی خانواده مطلوب در هر دو وجود دارد. تصویر قبل از انقلاب، رفاه و مصرف‌گرایی را با استفاده از میز ناهارخوری و

پوشش غربی نمایش می‌دهد. در مقابل، تصویر پس از انقلاب بر قناعت و ساده‌زیستی تأکید دارد، که با نشستن روی زمین، سفره ساده و رعایت پوشش شرعی نشان داده می‌شود. هر دو تصویر تلاش می‌کنند الگوی خانواده ایدئال را مطابق با ایدئولوژی زمان خود ارائه دهند.

تصویر ۴. سری دوم برنامه تونل زمان «تغییرات در جامعه ایران پس از انقلاب ۵۷»

در ویژه‌برنامه نروزی برنامه تونل زمان نیز، به مقایسه زندگی اسدالله یکتا قبل از انقلاب و بعد از انقلاب می‌پردازد و قبل از انقلاب وی را در کنار هنرمندان مشهور آن زمان نشان می‌دهد و بعد از انقلاب وی را مشغول دست‌فروشی در کنار خیابان بازنمایی می‌کند. بدین منظور، مقایسه‌ای را برای مخاطب ایجاد می‌کند تا تصویر نامطلوب از زندگی هنرمند پس از انقلاب را به واسطه تغییر شرایط فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه بازنمایی کند و این‌گونه گذشته پس از انقلاب و جمهوری اسلامی را نامطلوب تلقی می‌کند.

ورود سران کشورهای مختلف. یکی دیگر از مؤلفه‌هایی که در برنامه تونل زمان بسیار بازنمایی شده است، بازنمایی ورود سران کشورهای مختلف به مناسبت‌های گوناگون در ایران از جمله برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰ ساله، افتتاح استادیوم آریامهر و... است. بازنمایی مناسبت‌های گوناگون در زمان پهلوی دلالت بر اهمیت دادن این حکومت به مناسبت‌های فرهنگی ایران و دلالت‌گر جهانی بودن ایران است که این جهانی بودن پس از انقلاب در تقابل با ارزش‌های ناسیونالیسمی و تأکید بر استقلال کشور معرفی شد. برنامه تونل زمان سعی کرده است که این‌گونه بازنمایی کند که روابط ایران و حکومت شاهنشاهی با دنیا بسیار نزدیک بوده است؛ اما پس از انقلاب ایران با بسیاری از کشورها از جمله این روابط خصمانه

و قطع شده است، چرا که جمهوری اسلامی اهداف مهم خود را استقلال مطرح کرده است. در ویژه برنامه نوروزی تونل زمان در سال ۱۳۹۸، سکانشی از برنامه «اخبار ایران» از سال ۱۳۳۸ پخش می شود که گزارشی است از مراسم سلام نوروزی که این مراسم هر سال روز اول فروردین در کاخ گلستان با حضور رجال سیاسی و مقامات کشور و نیز مقامات خارجی همانند سفیران کشورهای دیگر با شاه ملاقات می کردند و سال نورا تبریک می گفتند و از شاه عیدی دریافت می کردند. مجری برنامه اشاره می کند که این مراسم ریشه قدیمی و باستانی داشته است که از زمان پادشاهان قاجار و حتی قبل از آن مرسوم بوده است. به عبارتی، در اینجا مجری برنامه اشاره می کند، خاندان پهلوی همواره در صدد ادامه حیات رسوم گذشته و نیز احیای آن است و این گذشته برای این خاندان مهم و ارزشمند تلقی می شود. بازنمایی مراسم سلام نوروز در این برنامه، دلالت بر گرامیداشت نوروز و نیز برجسته بودن این مناسبت در نظر سایر ملل دیگر بوده و بازنمایی کننده آن است که فرهنگ ایرانی در آن زمان، فرهنگی مطرح در سطح جهانی بوده است. به عبارتی، جهانی شدن این رسم توسط این خاندان بازنمایی می شود.

تصویر ۶. سری دوم برنامه تونل زمان «جشن های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی»

تصویر ۵. ویژه برنامه نوروزی برنامه تونل زمان در نوروز ۱۳۹۸

زنان. یکی از مهم ترین مؤلفه های بازنمایی شده در برنامه تونل زمان بازنمایی زنان ایدئال و نیز زنان موفق ایرانی است. مؤلفه زن ایدئال در برنامه تونل زمان، زنی معرفی می شود که تحصیل کرده است، فعال و کنشگر اجتماعی است و زنی است که مطابق ارزش ها و هنجارهای نظام پهلوی و نزدیک به فرهنگ غربی است. در برنامه تونل زمان،

فرح پهلوی نیز به‌عنوان یک الگوی کامل از زن ایرانی بازنمایی می‌شود که خارج از کشور تحصیل کرده است و نیز اقدامات فرهنگی متعددی در راستای ارتقای اجتماعی و فرهنگی ایران انجام داده است و یک فعال و کنشگر اجتماعی معرفی می‌شود.

در برنامه‌های متعدد تونل زمان، زنان موفق در عرصه‌های اجتماعی آن زمان معرفی می‌شوند. در قسمتی از برنامه تونل زمان با عنوان «اولین زن ایرانی برنده جایزه حقوق بشر» به معرفی دکتر مهرانگیز منوچهریان می‌پردازد که به دلیل طرح‌های خود برای ازدواج و مسائل خانوادگی این جایزه را برنده شده‌اند و اولین بانو فارغ‌التحصیل رشته حقوق در دانشگاه تهران بودند و ایشان در صفحه دوم کتاب خود، کتاب خود را به روان رضاشاه تقدیم کرده و ایشان را نخستین مصلح حقوق اجتماعی زنان معرفی کرده است. در ویژه‌برنامه نوروز ۱۳۹۸ برنامه تونل زمان، به پخش برنامه‌ای درباره گوگوش خواننده زن ایرانی در قبل از انقلاب و فعالیت‌هایش و نیز معرفی وی به‌عنوان خواننده‌ای بسیار موفق در این دوران می‌پردازد و سپس کناره‌گیری و انزوای این خواننده پس از انقلاب را بازنمایی می‌کند. به عبارتی، برنامه تونل زمان، از دال زن استفاده می‌کند تا بر محدودیت زنان و گوشه‌نشینی آنان از فعالیت‌های اجتماعی در پس از انقلاب تأکید کند.

تصویر ۸. سری ششم برنامه تونل زمان «اولین زن ایرانی برنده جایزه حقوق بشر، جشن سالگرد انقلاب سفید»

تصویر ۷. ویژه‌برنامه نوروزی تونل زمان در سال ۱۳۹۸

رمزگان شخصیت. رمزگان شخصیت در برنامه تونل زمان از دو منظر قابل بررسی

است:

۱) راوی برنامه چه کسی یا چه کسانی هستند؟

۲) چه شخصیت‌هایی درون خود برنامه برجسته می‌شوند؟

راوی برنامه در برنامه تونل زمان مجری برنامه و نیز بینندگان برنامه هستند. در طول برنامه مجری، در پخش هر قسمت از برنامه، خلاصه و توضیحاتی را بیان می‌کند. مجری برنامه توضیحات لازم را برای بینندگان ذکر می‌کند. همچنین بینندگان برنامه نیز به‌عنوان راویان این برنامه حضور دارند؛ اما این حضور به صورتی است که آنان عکس و فیلم‌هایی از گذشته زمان پهلوی را برای این برنامه ارسال می‌کنند و مجری برنامه نیز توضیحاتی که بینندگان برنامه در ارسال عکس‌ها ذکر کردند را بیان می‌کند.

تصویر ۱۰. سری ۱۹ برنامه تونل زمان - جبار باغچه بان، فیلم هندی همای سعادت

تصویر ۹. ویژه برنامه نوروزی تونل زمان در سال ۱۳۹۸

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۸۸

دوره ۱۸، شماره ۱
بهار ۱۴۰۴
پایه ۶۹

به‌طور مثال، در سری ۱۹ برنامه تونل زمان با عنوان «جبار باغچه‌بان، فیلم هندی همای سعادت»، مخاطب برنامه عکسی از مادر بزرگش در کنار فرح پهلوی از دوران دانشجویی‌اش ارسال کرده است. رمزگان شخصیتی بازنمایی شده در برنامه تونل زمان از جانب مخاطبین نیز حول محور شخصیت‌های پهلوی و نیز سایر مقامات این دوران می‌گذرد. به عبارتی، تونل زمان مقبولیت این خاندان را از جانب مخاطبان نیز بازنمایی می‌کند.

در ویژه‌برنامه نوروزی «تونل زمان» سال ۱۳۹۸، تصویری به‌عنوان «اولین سلفی در تاریخ ایران» نمایش داده شد که زن و شوهری را بدون حجاب اسلامی و با سفره‌ای مجلل نشان می‌داد. این صحنه نمایانگر سبک زندگی مرفه و غربی بود. برنامه با نمایش

کامنت «قدیم همه چیز زیباتر و دل‌نشین‌تر بود» از میان واکنش‌های مخاطبان، سعی در زنده کردن و مطلوب جلوه دادن گذشته داشت. این انتخاب، دوران قبل و بعد از انقلاب را در تقابل قرار می‌دهد و نشان می‌دهد برخی مخاطبان این سبک زندگی را ترجیح می‌دهند. در واقع، برنامه با این رویکرد تلاش می‌کند گذشته را از یک «متن فاقد حیات» به یک «متن دارای حیات» تبدیل کند و با عبارت «قدیم، همه چیز زیباتر بود» اکنون و گذشته قبل از انقلاب را در تقابل با یکدیگر قرار می‌دهد.

برنامه «تونل زمان» شبکه من و تو شخصیت‌های اصلی حکومت پهلوی مانند محمدرضا شاه و فرح پهلوی را در مرکز توجه قرار می‌دهد و به وقایع و بازنمایی‌های مرتبط با آن‌ها می‌پردازد. علاوه بر آن، شخصیت‌هایی همچون رضاشاه، فرزندان او و افراد دربار نیز در محوریت برنامه قرار دارند. در مقابل، شخصیت‌های پس از انقلاب، مثل آیت‌الله خمینی، یا در حاشیه قرار می‌گیرند یا اشاره‌ای کم به آن‌ها می‌شود.

برنامه تونل زمان از دو طریق شخصیت‌های پس از انقلاب را در حاشیه قرار می‌دهد: ۱) به صورت مستقیم آنان را در کنار شخصیت‌های محوری در گذشته پهلوی قرار می‌دهد و تقابل دوگانه میان این دو ایجاد می‌کند؛ ۲) به شخصیت‌های پس از انقلاب اشاره نمی‌کند و اشاره نکردن به شخصیت‌های پس از انقلاب، آنان را از مرکز توجه خارج می‌کند. برای مثال، چندین قسمت برنامه تونل زمان به زندگی امیرعباس هویدا اختصاص یافته و دستاوردهای فرهنگی رژیم پهلوی مکرراً بازنمایی می‌شود. فرح پهلوی به عنوان فردی فرهنگ‌دوست مطرح می‌شود؛ در مقابل، نظام جمهوری اسلامی به عنوان فرهنگ‌ستیز بازنمایی می‌گردد. برنامه با مقایسه دو دوره، جمهوری اسلامی را در مقابل پهلوی قرار داده و گذشته نامطلوب جمهوری اسلامی را در برابر گذشته مطلوب پهلوی نمایش می‌دهد. نمونه‌ای دیگر از این تقابل در قسمت مربوط به سالگرد سقوط شاهنشاهی دیده می‌شود، جایی که حذف داستان رستم و سهراب از کتاب‌های درسی پس از انقلاب و جایگزینی آن با شخصیت‌هایی چون یاسر عرفات مطرح می‌گردد. این امر تقابل میان ارزش‌های پهلوی و جمهوری اسلامی را نشان می‌دهد؛ پهلوی بر

اسطوره‌های باستانی و شاهنامه تأکید داشت، اما جمهوری اسلامی قهرمانان معاصر را برجسته می‌سازد.

همچنین، شخصیت‌های هنری قبل از انقلاب مانند هاید، مهستی و گوگوش در برنامه برجسته می‌شوند و زندگی آن‌ها نمایش داده می‌شود. در ویژه‌برنامه نوروز ۱۳۹۸، مراسم سلام نوروزی شاه و فرح و هنرمندان قبل از انقلاب مانند گوگوش و نسرین بازنمایی می‌شوند؛ در حالی که عدم اشاره به هنرمندان پس از انقلاب نشان از به حاشیه راندن آن‌ها و عدم رسمیت بخشیدن به آنان است.

رمزگان رسانه‌ای. برنامه تونل زمان از چه فرم رسانه‌ای به‌منظور بازتولید و احیای گذشته استفاده می‌کند؟ چه متون رسانه‌ای احیاکننده گذشته مطلوب تونل زمان هستند؟ تونل زمان به‌منظور بازتولید گذشته به متون رسانه‌ای متعددی رجوع می‌کند و گذشته مطلوب را در قالب رسانه‌های متعددی از دوران پهلوی بازنمایی می‌کند. این متون رسانه‌ای متعدد، بازنمایی‌کننده فرهنگ، جامعه، اقتصاد، سیاست و... هستند و بدین منظور است که تونل زمان متون رسانه‌ای متعدد را انتخاب می‌کند و به آن‌ها می‌پردازد؛ چرا که هر کدام از این رسانه‌های متعدد، بخش‌های مختلفی از وضعیت آن زمان را بازنمایی می‌کند. البته این برنامه گاهی به متون رسانه‌ای پس از انقلاب نیز رجوع می‌کند تا قبل و پس از انقلاب را به‌عنوان دو قطب متقابل در کنار یکدیگر قرار بدهد. بدین صورت که متون رسانه‌ای پس از انقلاب که محتوای آنان نابسامانی برخی امور است را بازنمایی کرده و در کنار وضعیت مطلوب دوران پهلوی قرار می‌دهد.

گرچه شبکه‌های اجتماعی این روزها پایه اصلی موفقیت و قدرت رسانه‌ها و حتی افراد مستقل را تشکیل می‌دهند (سروری سرابی و دیگران، ۲۰۲۰)، غالب‌ترین متون رسانه‌ای در برنامه تونل زمان که بازنمایی گذشته می‌پردازند، مستندها و ویدئوها، روزنامه‌ها و مجلات زمان پهلوی، آگهی‌های تبلیغاتی، شوهای تلویزیونی همچون رنگارنگ و غیره و نیز بازپخش فیلم‌ها و سریال‌های این زمان است. به‌طور مثال، در قسمت پیست اسکی تهران، مرور مجلات قدیمی، مجری برنامه به پخش ویدئویی با

عنوان «زندگی زنان از صبح تا شب در دهه ۵۰» می‌پردازد که در این برنامه زنان با حجاب و بدون حجاب و در واقع با دو طیف فکری متفاوت در حال یک زندگی مسالمت‌آمیز با یکدیگر دیده می‌شوند. در بخش روزنامه و مجلات در قسمتی از برنامه تونل زمان با عنوان «پیست اسکی در تهران، مرور مجلات قدیمی»، در مجله‌ای با عنوان «تهران مصور» به موضوعی با عنوان دختران آن عصر می‌پردازد و اشاره می‌کند دال زن می‌تواند دلالت‌های متعددی همچون زن خودنما و شلخته داشته باشد؛ اما در مقابل آن می‌تواند دلالت‌هایی همچون زن خانه‌دار و باشعور داشته باشد و یا زنی را با روبنده و چادر و زن دیگری را در کنار دوست‌پسرش بازنمایی می‌کند. بدین صورت دلالت‌های متعددی که از مفهوم زن و نیز زندگی مسالمت‌آمیز آنان را بازنمایی می‌کند.

تصویر ۱۱. سری دوم برنامه تونل زمان «پیست اسکی، مرور مجلات قدیمی»

تونل زمان، دال اقتصاد در این عصر را در قالب آگهی‌های تبلیغاتی بازنمایی می‌کند. در اینجا نیز، از آگهی تبلیغاتی بانک و سوددهی استفاده می‌کند که در آن شکوفایی اقتصادی بازنمایی می‌شود. به طور مثال، در ویژه‌برنامه نوروزی برنامه تونل زمان در سال ۱۳۹۸، دو آگهی بازرگانی بلیت بخت‌آزمایی و اتوبوس ایران‌پیما بازنمایی می‌شوند که بخت‌آزمایی در تناقض با فرهنگ ایرانی - اسلامی است و اتوبوس ایران‌پیما نیز رقیب جدی شرکت تی.بی.تی. محسوب می‌شده است.

برنامه «تونل زمان» با بازپخش شوهای تلویزیونی مانند «رنگارنگ» و سریال‌های دوران پهلوی، وضعیت اجتماعی و فرهنگی آن زمان و هنرمندان قبل از انقلاب را

بازنمایی می‌کند. این برنامه‌ها شامل فیلم‌های ایرانی و خارجی پخش شده از تلویزیون ملی است که نشان می‌دهد فرهنگ غربی در کنار فرهنگ ایرانی به رسمیت شناخته می‌شد. به‌عنوان مثال، در ویژه‌برنامه نوروز ۱۳۹۸، ترانه «نوروز آمد» از هاید و انوشیروان روحانی پخش شد که آغاز بهار را با هنرمندی پیش از انقلاب نشان می‌داد. برنامه با نمایش آثار هنری از هنرمندان مشهور آن دوره به پایان می‌رسد.

تصویر ۱۲. ویژه‌برنامه نوروزی برنامه تونل زمان در سال ۱۳۹۸

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۹۲

دوره ۱۸، شماره ۱
بهار ۱۴۰۴
پیاپی ۶۹

۶. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

۶-۱. خود و دیگری

توصیف نشانه‌شناختی نمونه منتخب از برنامه تونل زمان نشان می‌دهد، دوران پس از انقلاب و جمهوری اسلامی، «دیگری» برنامه تونل زمان محصول می‌شود و در مقابل قبل از انقلاب و دوران پهلوی، «دیگری» برنامه چهل تیکه محسوب می‌شود. این تقابل «خود» و «دیگری» از طریق رمزگان‌هایی از جمله: رمزگان تیتراژ، رمزگان‌های روایت و رمزگان شخصیت و نیز رمزگان رسانه بازنمایی شود.

برنامه تونل زمان به دو طریق جمهوری اسلامی را دیگری خود بازنمایی می‌کند: (۱) تونل زمان با صرف پرداختن به قبل از انقلاب و غیاب دوران پس از انقلاب و بازنمایی زندگی پهلوی و نیز دستاوردها و هر آنچه که مربوط به قبل از انقلاب است، در قالب‌های گوناگون رسانه‌ای از دوران پهلوی به این دوران تأکید می‌کند و جمهوری اسلامی را در حاشیه خود قرار می‌دهد؛ (۲) تونل زمان با تقابل‌های دوتایی و کنار هم

قرار دادن جمهوری اسلامی و نیز بازنمایی این دوران به عنوان دوران تاریک ایران در برابر دوران روشن پهلوی و مقایسه این دو با یکدیگر، جمهوری اسلامی را به عنوان دیگری خود معرفی می کند.

از منظر رمزگان روایت، تونل زمان در روایت های خود به ابعاد گوناگون عصر پهلوی از جمله پیشرفت های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، هنری و... عصر پهلوی اشاره می کند و یا آنان را کنار شرایط ابتدایی بعد از انقلاب به عنوان دیگری قرار می دهد. اما برنامه چهل تیکه شبکه نسیم، صرفاً با بازنمایی آثار دهه ۶۰ و ۷۰ و پس از انقلاب در قالب رمزگان رسانه ای فیلم و سریال و غیاب مطلق آثار قبل از انقلاب، دوران قبل از انقلاب را دیگری خود بازنمایی می کند. همچنین در برنامه تونل زمان به صرف عناصر ملی پرداخته می شود و عناصر مذهبی در فرهنگ گذشته پهلوی بازنمایی نمی شود. در حالی که در برنامه چهل تیکه شبکه نسیم، عناصر مذهبی نسبت به عناصر ملی، ارجحیت دارد. همچنین، آنچه برای هردو برنامه مورد توجه است گذشته است، اما برای تونل زمان گذشته از منظر حکومت حائز اهمیت است؛ اما برای چهل تیکه از منظر نوستالژی گرایی و بعد فرهنگی این گذشته حائز اهمیت است.

از منظر رمزگان شخصیت تونل زمان، از دو طریق شخصیت های پس از انقلاب را در حاشیه قرار می دهد: (۱) به صورت مستقیم آنان را در کنار شخصیت های محوری در گذشته پهلوی قرار می دهد و تقابل دوگانه میان این دو ایجاد می کند؛ (۲) به شخصیت های پس از انقلاب اشاره نمی کند و اشاره نکردن به شخصیت های پس از انقلاب، آنان را از مرکز توجه خارج می کند. اما برنامه چهل تیکه شبکه نسیم، شخصیت های پیشکسوتی به برنامه دعوت می شوند که به صرف تعریف خاطرات خود پس از انقلاب می پردازند و به کارنامه کاری هنرمندان در پس از انقلاب پرداخته می شود. به عبارتی، از مکانیسم غیاب گذشته قبل از انقلاب، به منظور بازنمایی شخصیت های مطلوب خود استفاده می کند. همچنین راوی برنامه در برنامه تونل زمان، علاوه بر مجری برنامه، مخاطبان هستند که آثار گذشته همانند عکس ها و فیلم های

زمان پهلوی را به برنامه ارسال می‌کنند. اما در برنامه چهل تیکه، صرفاً مجری و مهمان دعوت شده به برنامه روایت گر گذشته پس از انقلاب هستند.

از منظر رمزگان رسانه‌ای، تونل زمان از انواع رسانه‌های گذشته در قالب فیلم، سریال، عکس، روزنامه، مجله، شوهای تلویزیونی، موسیقی، آگهی‌های تلویزیونی و... رسانه‌های پس از انقلاب را دیگری خود قرار می‌دهد.

از منظر رمزگان مکانی، تونل زمان در بازنمایی گذشته، صرفاً موقعیت جغرافیایی درون مرزهای ایران را بازنمایی نمی‌کند، بلکه علاوه بر بازنمایی سفرهای سران کشورهای خارجی به ایران، سفر محمدرضا شاه و فرح پهلوی به کشورهای دیگر را نیز بازنمایی می‌کند. به عبارتی جهانی بودن ایران را پس از انقلاب بازنمایی می‌کند و آن را در برابر پس از انقلاب قرار می‌دهد که شعار استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی سرلوحه آن بوده است

۶-۲. متن و نامتن

در هر جامعه، زمان حال و آینده به دلیل آنکه جاری و پیش رو هستند، اهمیت بسیاری دارد، لذا گذشته برای بشر به‌عنوان نامتن تلقی می‌شود؛ اما از آنجاکه بشر گاه‌گاه به گذشته رجوع می‌کند تا گذشته را الگوی خود برای زمان حال و حتی الگویی برای ساخت آینده در نظر بگیرد، لذا این گذشته را می‌توان به‌مثابه متن تلقی کرد. به عبارتی، رسانه‌ها در اینجا، با بازنمایی گذشته برای بشر می‌توانند گذشته‌ای که نامتن تلقی می‌شد و به‌مثابه یک متن میت تلقی می‌شده است را، واجد حیات و دلالت قرار دهد و آن را زنده کند

در برنامه برنامه تونل زمان شبکه من و تو، گذشته امری ارزشمند تلقی می‌شود که باید بدان رجوع کرد، اما نوع مواجهه با گذشته در برنامه تونل بدین صورت است که بازنمایی و مرور خاطرات گذشته توسط این رسانه، گذشته‌ای را که در حاشیه قرار گرفته است و نامتن تلقی می‌شود، به یک متن دارای حیات تبدیل می‌کند. به این معنا که تونل زمان نسبت به گذشته با حس مثبت و امیدواری رجوع می‌کند و آن را میت تلقی نمی‌کند، بلکه این‌گونه القا می‌کند که این گذشته می‌تواند احیا و واجد حیات مجدد بشود. نگاه

تونل زمان به گذشته، گذشته‌ای نیست که تمام شده است، بلکه این گذشته می‌تواند مجدد احیا شود.

همچنین مکانیسم تبدیل کردن گذشته از نامتن به یک متن در برنامه تونل زمان بدین صورت است که گذشته مطلوب خود را بازنمایی می‌کند، اما گذشته نامطلوب خود را بازنمایی نمی‌کند. به عبارتی از مکانیسم حضور و غیاب به منظور بازنمایی گذشته مطلوب خود استفاده می‌کند؛ بدین معنا که گذشته مطلوب خود را بازنمایی می‌کند، اما گذشته نامطلوب خود را یا بازنمایی نمی‌کند و بدین صورت از مکانیسم غیاب استفاده می‌کند و یا در صورت بازنمایی گذشته پس از انقلاب آن را به صورت منفی بازنمایی می‌کند.

۳-۶. فرهنگ و نافرنگ

تونل زمان به منظور بازنمایی این گذشته مطلوب که پهلوی است، خود را در تقابل با جمهوری اسلامی و پس از انقلاب قرار می‌دهد. در ابتدا تلاش می‌کند با بازنمایی وجوه مثبت پهلوی آن را مطلوب نشان دهد و یا به پس از انقلاب در برنامه خود اشاره نمی‌کند و یا اگر اشاره می‌کند، به عنوان دیگری خود، آن را معرفی می‌کند و جمهوری اسلامی را نافرنگ تلقی می‌کند. آنچه غایب است در حکم دیگری و نافرنگ قرار می‌گیرد و لذا گذشته پس از انقلاب برای برنامه تونل زمان حکم دیگری و نافرنگ را ایفا می‌کند. در جدول شماره (۲) به صورت خلاصه به تحلیل نشانه‌شناختی این برنامه پرداخته‌ایم:

جدول ۲. تحلیل نشانه‌شناختی تونل زمان

تونل زمان شبکه من و تو	رمزگان روایی
بازنمایی از موضوعات گوناگون سیاست، اقتصاد، فرهنگ، هنر، جامعه	
موضوع محور است. در برنامه تونل زمان موضوعات متعدد در دوران پهلوی بازنمایی می‌شوند.	
موضوع اصلی تونل زمان حکومت است که در قالب بازنمایی ابعاد گوناگون این عصر نمایش داده می‌شود.	
عناصر اصلی درون تونل زمان فرهنگ ملی ایرانی است.	
مسئله دین در میان وجوه فرهنگی دیگر کمتر بازنمایی می‌شود.	رمزگان روایی
باستان‌گرایی و ملی‌گرایی وجه غالب بازنمایی شده	
گذشته نامتن را به متن تبدیل می‌کند.	
القای حس مثبت به گذشته پهلوی و نگاه به این گذشته پهلوی همراه با حس امید است.	

رمزگان رسانه‌ای	رمزگان رسانه‌ای برای ارجاع به گذشته، متون رسانه‌ای متعدد از جمله، فیلم، سریال، روزنامه، مجلات، عکس، اخبار، آگهی‌های تبلیغاتی در قالب برنامه تلویزیونی گذشته را بازنمایی می‌کند.
رمزگان شخصیت	بازنمایی شخصیت‌های ثابت همچون خاندان پهلوی و نیز افراد دست‌نشانده شاه، هنرمندان این دوره، اشخاص مهم پهلوی در حوزه‌های متعدد جنسیتی شدن بازنمود گذشته، چراکه در قالب جنسیت زن، دال آزادی‌های اجتماعی بازنمایی می‌شود. راوی برنامه هم مجری و هم مخاطب است. به عبارتی، مخاطب نیز در بازنمایی گذشته دخیل است. تقابل ارزشی دوگانه بین گذشته و زمان حال و آینده دیده می‌شود. به عبارتی، با بازنمایی گذشته، آن را در تقابل با حال و آینده قرار می‌دهد. تمایل به بازگشت به گذشته را بازنمایی می‌کند. گذشته پویا است. گذشته تمام نشده است بلکه می‌تواند احیا و بازتولید شود. گذشته مطلوب گذشته دوران قبل از انقلاب و زمان سلطنت پهلوی است و پس از انقلاب در حاشیه قرار می‌گیرد و دیگری و نا فرهنگ محسوب می‌شود.
رمزگان زمانی	از منظر رمزگان مکانی، تونل زمان به بازنمایی حکومت پهلوی، نه فقط در موقعیت جغرافیایی ایران، بلکه تعامل کشور با کشورهای دیگر و مرزهای جغرافیایی دیگر را نیز بازنمایی می‌کند.
رمزگان فضا و مکان	

۷. جمع بندی و نتیجه گیری

برنامه «تونل زمان» شبکه «من و تو» به عنوان یک الگوی خود توصیف‌گر، گذشته مطلوب خود را که گذشته زمان پهلوی است، در قالب رمزگان‌هایی همچون، رمزگان روایت، رمزگان شخصیت، رمزگان رسانه‌ای، رمزگان مکانی بازنمایی می‌کند. تونل زمان در هرکدام از این رمزگان‌ها از مؤلفه‌های خود/دیگری، متن/نامتن، و نیز فرهنگ/نافرنگ گذشته پیش از انقلاب را بازنمایی می‌کند و آن را در تقابل با گذشته پس از انقلاب قرار می‌دهد. تونل زمان، در هرکدام از این مؤلفه‌ها گذشته پس از انقلاب را نفی می‌کند و آن را در تقابل با عصر پهلوی بازنمایی می‌کند. از منظر خود و دیگری، تونل زمان، گذشته پهلوی را خود، و پس از انقلاب را دیگری بازنمایی می‌کند. این دیگری از دو طریق صورت می‌گیرد: یا هیچ اشاره‌ای به پس از انقلاب نمی‌کند (مکانیسم غیاب) و یا آن را نامطلوب و در قالب مقایسه با وجوه منفی پس از انقلاب

بازنمایی می‌کند. از منظر متن و نامتن، نگاه تونل زمان به گذشته زمان پهلوی گذشته‌ای نیست که تمام شده باشد و آن را ازدست‌رفته تلقی نمی‌کند؛ بلکه می‌تواند برای آینده این گذشته احیا و با تولید شود. از منظر فرهنگ و نافرنگ نیز تونل زمان، در قالب تقابل خود و دیگری، گذشته پس از انقلاب را نافرنگ تلقی می‌کند و گذشته زمان پهلوی را با بازنمایی پیشرفت‌های این دوران و وجوه تمدن‌ساز این زمان فرهنگ بازنمایی می‌کند. نگاه برنامه تونل زمان به این گذشته، گذشته‌ای نیست که در تقابل ارزشی با آینده باشد، بلکه این گذشته پویا است که می‌تواند برای آینده و حال بازنمایی و بازتولید شود.

در برنامه تونل زمان برخی از مؤلفه‌ها به صورت مکرر بازنمایی می‌شوند که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به دال زن اشاره کرد. تونل زمان از رمزگان شخصیتی زن در بازنمایی گذشته به صورت مکرر استفاده می‌کند؛ چرا که زنان در حکم نمودی هستند که می‌توانند دال آزادی‌های اجتماعی را بیشتر از مردان بازنمایی کنند. دال زن در برنامه تونل زمان به عنوان زنی بازنمایی می‌شود که در حال تحصیل و کار کردن در اجتماع هم‌پای با مردان است، در جامعه نقش و مسئولیت ویژه‌ای به او داده شده است و نیز آزادی‌های اجتماعی بیشتری در جامعه دارد.

از منظر رمزگان روایت دال سرگرمی در برنامه تونل زمان شبکه من‌و‌تو در قالب فعالیت‌هایی همچون کاباره، دیسکو و کازینو، رقصیدن زنان و مردان در کنار یکدیگر و... بازنمایی می‌شود و نیز فیلم و سریال‌های پخش شده در این برنامه نیز به سبک زندگی غربی نزدیک است که دلالت بر همگرایی و پیوند فرهنگ ایرانی و غربی دارد. همچنین یکی دیگر از رمزگان‌های روایی مهم در برنامه تونل زمان، بازنمایی شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی آن زمان است. مسئله اصلی برنامه تونل زمان بحث حکومت است که به منظور بازنمایی مطلوب حکومت، از دال‌هایی استفاده می‌کند تا مطلوبیت این دوران را بازنمایی کند و اقدامات محمدرضا شاه پهلوی در زمینه توسعه را در زمره بازگشت‌گرایی باستانی و الگوگرفتن از کوروش کبیر معرفی می‌کند.

از منظر رمزگان روایی برنامه تونل زمان شبکه من و تو به مقایسه قبل و بعد از انقلاب در قالب تقابل‌های دوگانه می‌پردازد. تونل زمان به منظور نافرنگ نشان دادن جمهوری اسلامی، جمهوری اسلامی و قبل از انقلاب را در کنار یکدیگر قرار می‌دهد و با یکدیگر مقایسه می‌کند. این برنامه با بازنمایی وجوه منفی پس از انقلاب همانند شرایط دوران جنگ تحمیلی در کنار وجوه مثبت دوران پهلوی، جمهوری اسلامی را به‌عنوان نافرنگ معرفی می‌کند.

از منظر رمزگان مکانی، برنامه تونل زمان شبکه من و تو به بازنمایی روابط ایران با ممالک دیگر می‌پردازد و سعی در جهانی نشان دادن ایران دارد و ایران را دارای جایگاه بین‌المللی معرفی می‌کند.

از منظر رمزگان شخصیتی نیز در برنامه تونل زمان راوی برنامه در کنار مجری برنامه، مخاطبان برنامه نیز هستند و نیز شخصیت‌های برجسته شده در برنامه تونل زمان، شاه و فرح پهلوی و اطرافیان آن‌ها هستند. در بازنمایی رمزگان شخصیتی، از دو مکانیسم بهره می‌برد: ۱) یا شخصیت‌های پس از انقلاب را در مقام مقایسه با شخصیت‌های قبل از انقلاب مثل شاه و سایر افراد دخیل در حکومت قرار می‌دهد؛ ۲) یا اینکه شخصیت‌های پس از انقلاب همچون امام خمینی (ره) و انقلابیون را مورد بازنمایی قرار نمی‌دهد و یا اینکه وجوه منفی همانند شرایط دوران جنگ تحمیلی را بازنمایی می‌کند تا تصویر نامطلوب از شخصیت‌های پس از انقلاب نشان دهد.

در مجموع می‌توان بیان کرد که برنامه تونل زمان شبکه من و تو به‌عنوان الگوی خود توصیف‌گر، در قالب مکانیسم تقابل‌های دوگانه‌ای همچون خود و دیگری، متن و نامتن، فرهنگ و نافرنگ و حضور غیاب در تمام رمزگان‌های ذکر شده، گذشته مطلوب خود که گذشته زمان پهلوی است بازنمایی می‌کند.

۸. سپاسگزاری

این مقاله از پایان‌نامه فاطمه منتظری هدشی با عنوان «بازگشت به گذشته در فرهنگ؛ تحلیل

نشانه‌شناختی فرهنگ گذشته‌گرای ایرانی؛ مطالعه تطبیقی برنامه تونل زمان شبکه من‌وتو و
چهل‌تیکه شبکه نسیم» به راهنمایی دکتر حسین سرفراز و مشاوره دکتر سیدنورالدین
رضوی‌زاده در دانشکده ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی استخراج شده است. از
مساعدت و راهنمایی این استاد محترم سپاسگزارم.

۹. تعارض منافع

هیچ تعارض منافی از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

منابع

- پوسنر، رولان (۱۳۹۰). اهداف اصلی نشانه‌شناسی فرهنگی. در: فرزانه سجودی (گردآورنده و ویراستار)، نشانه‌شناسی فرهنگی (مجموع مقالات، ترجمه گروه مترجمان؛ صص ۲۹۴-۳۶۴). تهران: نشر علم.
- توحیدی، علیرضا؛ دارابی، علی (۱۳۹۲). تدوین راهبردهای مطلوب تهیه و پخش برنامه‌های نشاط آور و سرگرمی در شبکه نسیم سیمای جمهوری اسلامی ایران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه صداوسیما، دانشکده ارتباطات و رسانه، تهران، ایران.
- سرفراز، حسین (۱۳۹۵). تحولات نشانه‌شناختی در دیالوگ میان دین و سینما: مطالعه موردی سینمای ایران پس از انقلاب (پایان‌نامه دکتری). دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی، تهران، ایران.
- شاهدی، مظفر؛ آموزگار، جمشید (۱۳۸۲). خاطراتی کوتاه و پراکنده از دکتر جمشید آموزگار. فصلنامه تاریخ معاصر ایران، ۲۵، ۲۳۵-۲۴۲.
- شاهمیری، آزاده (۱۳۹۵). بازنمایی غرب در نمایشنامه‌های ایرانی از منظر نشانه‌شناسی فرهنگی (رساله دکتری پژوهش هنر). دانشگاه الزهراء، دانشکده هنر، تهران، ایران.
- غفاری‌نیل، پریسا (۱۳۹۵). نشانه‌شناسی فرهنگی هنر تعاملی با تأکید بر نظریه یوری لوتمان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد) دانشگاه هنر، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.
- مصلح، علی اصغر (۱۳۹۲). بی‌آیندگی واگذاری یک مکان؛ آدمی در کشاکش رجعت به گذشته یا بودن در آینده. سوره اندیشه، شماره ۷۰-۷۱.
- نظری، علی اشرف (۱۳۹۹). پی‌جویی آینده در گذشته و بازنمایی امر نوشتارلیک در ایران معاصر. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۵(۳)، ۲۰۱-۲۳۶. doi:10.22034/IPSA.2020.412
- Arendt, H. (1961). *Between Past and Future: Six Exercises in Political Thought*. New York: Viking Press doi:10.2307/2146499
- Babayan, K. (2006). The ever-tempting Return to the Iranian Past in the Islamic Present: Does Lotman's Binarship help? In: A. Schönle (ed.), *Lotman and Cultural Studies: Encounters and Extensions* (Pp. 159-182). Madison: University of Wisconsin Press.
- Barthes, R. (1972). *Mythologies*. New York: Hill and Wang.
- Elliot A. J. (2015). Color and psychological functioning: a review of theoretical and empirical work. *Frontiers in psychology*, 6, 368. doi:10.3389/fpsyg.2015.00368
- Hawakes, T. (2003). *Structuralism and Semiotics*. London: Routledge. doi:10.4324/9780203100516

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۰۰

دوره ۱۸، شماره ۱
بهار ۱۴۰۴
پیاپی ۶۹

- Lorusso, A. M. (2015). *Cultural semiotics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9781137546999
- Lotman, Y. M. (1990). *Universe of the mind: A semiotic theory of culture*. Indiana University Press. doi:10.2307/130657
- Lotman, Y. M., Uspensky, B. A., & Mihaychuk, G. (1978). *On the semiotic mechanism of culture*. *New literary history*, 211-232. doi:10.2307/468571
- Nosraty, N., Tomraee, S., & Zamani, M. (2020). Beauty business in Iran: Does beauty make you healthy?. *Socio-Spatial Studies*, 4(1), 1-11. doi: 10.22034/soc.2020.211920
- Plato (1897). *The Republic [Books I-X]* (W. L. Bryan & C. L. Bryan, Eds.). In Plato & W. L. Bryan, C. L. Bryan (Eds.), *Plato the teacher: Being selections from the Apology, Euthydemus, Protagoras, Symposium, Phædrus, Republic, and Phædo of Plato*. doi:10.1037/14227-012
- Posner, R. (2004). *Basic tasks of cultural semiotics*. na. doi:10.5840/cpsem20035
- Sakhaei, S., Soroori Sarabi, A., & Alinouri, S. (2024). Teaching IT Use to Elderly: A Media Literacy Solution. *Journal of Cyberspace Studies*, 8(2), In Press.
- Salupere, S. (2022). *Juri Lotman's Typologies of Culture*. *Semiotika*, 17, 59-76. doi:10.15388/semiotika.2022.23
- Saussure, F. (1916). *Course in General Linguistics*. London: Duckworth. doi:10.5040/9781350284968
- Semenenko, A. (2012) *Texture of Culture: An Introduction to Yuri Lotman's Semiotic Theory*. London: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9781137008541
- Sonesson, G. (2012). Between homeworld and alienworld: a primer of cultural semiotics. In E. W. B. Hess-Lüttich (Ed.), *Sign Culture = Zeichen Kultur* (pp. 315-328). Verlag Königshausen & Neumann.
- Soroori, A. , Arsalani, A. & Tousi, R. (2020). Risk management at hazardous jobs: A new media literacy?. *Socio-Spatial Studies*, 4(1), 13-24. doi: 10.22034/soc.2020.212126